

monmouthshire
sir fynwy

Archaeoleg mewn Cynllunio

Nodyn Cynghori ar Gynllunio

Awst 2020

**Cyngor Sir Fynwy
Cynllun Datblygu Lleol**

**Archaeoleg mewn Cynllunio
Nodyn Cyngori ar Gynllunio**

Awst 2020

Gwasanaeth Polisi Cynllunio

Cyngor Sir Fynwy

Neuadd y Sir, Rhadyr, Trefynwy, Sir Fynwy NP15 1GA

Ffôn: 01633 644429

E-bost: planningpolicy@monmouthshire.gov.uk

CYNNWYS

	Tudalen
1. Cyflwyniad: Diben y Nodyn Cynghori hwn ar Gynllunio Ymddiriedolaeth Archaeolegol Morgannwg Gwent Y.A.M.G. Rolau a chyfrifoldebau Cadw Y Cofnod Archaeolegol Hanesyddol C.A.H. Safleoedd Gwarchodedig Statudol Ardaloedd Archaeolegol Sensitif	1
2. Cyd-destun Polisi Cynllunio	4
3. Archaeoleg yn Sir Fynwy	6
4. Archaeoleg mewn Cynllunio	7
5. Ardaloedd Archaeolegol Sensitif (A.A.S.oedd)	9
1: Y Fenni	9
2: Caerwent	12
3: Cas-gwent	15
4: Grysmwnt	18
5: Y Gwastaddau: Magwr a Gwndy, Rogiet a Chil-y-Coed	20
6: Trefynwy	23
7: Rhaglan	27
8: Ynysgynwraidd	29
9: Tyndyrn	31
10: Trellech	34
11: Brynbuga	37
12: Whitecastle	40
6. Geirfa	42
Atodiadau	
A. Llyfryddiaeth o Ddeddfwriaeth	43
B. Rhestr Gyswllt Sefydliadau De Cymru	44

*Lluniau'r clawr blaen yn glocwedd o'r Chwith Uchaf:
Meini Harold, Trellech
Cloddiadau Archaeolegolrchaebol
Darn Arian Edward I*

1 Cyflwyniad: Diben y Nodyn Cyngori hwn ar Gynllunio

- 1.1 Paratowyd a chyhoeddwyd y Nodyn Cyngori hwn ar Gynllunio (NCG) gan Gyngor Sir Fynwy ac Ymddiriedolaeth Archaeolegol Morgannwg Gwent i nodi sut mae awdurdod cynllunio Cyngor Sir Fynwy yn mynd i'r afael ag archaeoleg o fewn y broses gynllunio. Bydd:
- Yn nodi'r polisiau cenedlaethol a lleol perthnasol
 - Natur archaeoleg o fewn Cyngor Sir Fynwy
 - Sut mae'r adnodd archaeolegol hysbys wedi'i gofrestru, a'r data wedi'u rheoli
 - Sut mae'r broses gynllunio'n delio ag archaeoleg
 - Sut mae'r broses gynllunio'n delio ag Ardaloedd Archaeolegol Sensitif yr Awdurdod
- 1.2 Mae ardaloedd y cyngor yn cynnwys amrywiaeth eang o olion hanesyddol ac archaeolegol sy'n amrywio o ran oedran, maint ac arwyddocâd. Mae pob un yn adnodd cyfyngedig. Mae yna ardaloedd sydd wedi cael eu dynodi'n Ardal Archaeolegol Sensitif (a elwir fel arall yn A.A.S.) gan eu bod yn cael eu hystyried fel rhai sydd â mwy o botensial ar gyfer archaeoleg. Dynodwyd yr ardaloedd hyn felly gan gynghorwyr archaeolegol y Cyngor, Ymddiriedolaeth Archaeolegol Morgannwg Gwent (Y.A.M.G.). Mae'r ddogfen yn destun diwygiadau, gyda chyngor gan Y.A.M.G. a monitro'r arolygon archaeolegol a ddarperir drwy ddatblygu, ffurfir cofnod o'r ardaloedd sydd â photensial archaeolegol er mwyn gallu ailasesu ymhellach ardaloedd dynodedig a rhai nas dynodwyd. Mae'r ddogfen yn bwriadu tynnu sylw at ddynodiadau cyfredol a'u cynnal, yn ogystal â darparu dealltwriaeth pam y mae'r awdurdod cynllunio lleol yn gofyn am arolygon archaeolegol.
- 1.3 **Tra mae'r ardaloedd hyn wedi'u diffinio fel A.A.Soedd, nid yw olion archaeolegol wedi'u cyfyngu'n unig i'r ardaloedd hyn, a bydd olion archaeolegol o bwys, y gallai fod angen eu lliniaru yn ystod y cyfnod datblygu, yn bodoli y tu allan i'r ardaloedd hyn.**
- 1.4 Mae'r holl ddata yn gywir adeg llunio'r nodyn cyngori hwn ar gynllunio. Mae'r ffigurau'n newid yn rheolaidd, edrycher ar Gofnod Amgylchedd Hanesyddol (C.A.H.) Ymddiriedolaeth Archaeolegol Morgannwg Gwent i gael y data a'r ffigurau diweddaraf: <http://www.ggat.org.uk/her/her.html>
- 1.5 Mae archaeoleg yn adnodd cyfyngedig sy'n cyfrannu at ein dealltwriaeth o'r gorffennol. Mae ymchwiliad a, phan fo hynny'n briodol, mae cadw olion yn bwysig, gyda'r fantais o gyfrannu at addysg a thwristiaeth. Mae'n rhaid i'r ffynhonnell hon gael ei rheoli er mwyn cynnal arwyddocâd a dealltwriaeth.
- 1.6 Mae archaeoleg, fel y cyfeiriwyd ato ac a drafodir yn y ddogfen hon, yn ymwneud ag astudio hanes dynol drwy olion ffisegol i gynorthwyo dealltwriaeth o fywyd bob dydd. Mae olion yn amrywio o ran maint a graddfa o adfeilion a thirweddau i ddarganfyddiadau unigol neu wasgaredig. Mae amrywiaeth eang o ddeunyddiau y gellir eu darganfod i

amodau daear penodol; mae'r rhain yn cynnwys deunyddiau sy'n seiliedig ar fetel, ar anifeiliaid megis lledr, trwodd i ddeunyddiau sy'n seiliedig ar blanhigion. Gellir eu darganfod mewn amodau aerobig ynghyd ag amodau anaerobig.

- 1.7 Darperir gwasanaeth archaeolegol Cyngor Sir Fynwy gan Y.A.M.G. Maent yn rhoi cyngor ar faterion cynllunio lle maent yn effeithio ar archaeoleg ac yn diweddarau gwybodaeth am y cofnod amgylchedd hanesyddol (a elwir fel arall yn C.A.H.).
- 1.8 Mae'r C.A.H. yn gronfa ddata genedlaethol ar gyfer Cymru sy'n cynnwys data ar bob safle archaeolegol a darganfyddiadau hysbys. Caiff ei ddarparu a'i gynnal o dan Ddeddf yr Amgylchedd Hanesyddol (Cymru) 2016, rhan 4, adran 35-37, sy'n nodi'r gofyniad ar Weinidogion Cymru i gyhoeddi canllawiau ar gyfraniad, rheolaeth a'r defnydd a wneir o gofnodion o'r fath. Ar hyn o bryd, mae 202 o henebion cofrestredig, 12 o ardaloedd archaeolegol sensitif a thros 13,043 o safleoedd archaeolegol o fewn ffiniau'r Cyngor; ffurfiwyd y rhif hwn o 5,919 o gofnodion ar y C.A.H., 4,500 ar Gomisiwn Brenhinol Henebion Cymru Cofnod Henebion Cenedlaethol Cymru (C.H.C.C.), 2419 o Adeiladau Rhestredig, a 4 o Barciau a Gerddi Cofrestredig. Nid yw'r C.A.H. yn rhestr gynhwysfawr, ni ellir casglu o unrhyw absenoldebau nad oes unrhyw fuddiannau archaeolegol yn yr ardal chwilio. Gellir gwyllo'r C.A.H. drwy'r ddolen hon: <https://www.archwilio.org.uk/arch/>
- 1.9 Cadw yw gwasanaeth amgylchedd hanesyddol Llywodraeth Cymru. Maent yn cynnig cyngor ar reoli henebion cofrestredig, tirweddau hanesyddol, parciau a gerddi, Safleoedd Treftadaeth y Byd a meysydd brwydrau.
- 1.10 Mae Comisiwn Brenhinol Henebion Cymru yn sefydliad cenedlaethol blaenllaw sy'n datblygu ac yn hybu dealltwriaeth o dreftadaeth archaeolegol, adeiledig ac arforol Cymru. Mae'n gychwynwr, yn guradur a chyflenwr gwybodaeth awdurdodol i unigolion, i'r rhai sy'n gwneud penderfyniadau corfforaethol a llywodraethol, i ymchwilyr a'r cyhoedd yn gyffredinol. Mae'n meddu ar gasgliad unigryw sy'n cynnwys ffotograffau, mapiau, delweddau, cyhoeddiadau ac adroddiadau o fewn ei archif, [Cofnod Henebion Cenedlaethol Cymru](#). Mae hwn ar gael yn gyhoeddus ar gyfer ymgynghori ar ei gronfa ddata ar-lein, [Gwasanaethau Ymholi](#).
- 1.11 Darperir gwarchodaeth statudol o dan Ddeddf yr Amgylchedd Hanesyddol (Cymru) 2016 rhannau 2 a 3, a Deddf Henebion ac Ardaloedd Archaeolegol 1979. Fe'u diffinnir fel safleoedd archaeolegol o bwysigrwydd cenedlaethol, henebion cofrestredig, parciau a gerddi cofrestredig, adeiladau rhestredig a thirweddau hanesyddol. Mae'r rhain yn ystyriaeth berthnasol yn y broses gynllunio, gyda rhagdybiaeth o blaid cadwraeth ffisegol. Mae'n rhaid ymgynghori â Cadw lle mae datblygiad yn debygol o effeithio ar gymeriad a lleoliad heneb gofrestrredig, mae caniatadau ar wahân ar gyfer henebion cofrestredig. A fyddech gystal â dilyn y dolenni hyn i gael rhagor o wybodaeth:
 - http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1979/46/pdfs/ukpga_19790046_en.pdf
 - <https://www.legislation.gov.uk/anaw/2016/4/contents>
 - <https://gov.wales/sites/default/files/publications/2018-09/tan24-historic-environment.pdf>

- 1.12 Mae gan Gyngor Sir Fynwy 13 o ardaloedd sydd wedi cael eu dynodi'n ardaloedd archaeolegol sensitif (gan gynnwys yr AAS sydd wedi'i dynodi'n ddiweddar yn Nhyndyrn). Mae'r dynodiad hwn yn diogelu ardaloedd mwy y mae'n hysbys bod ganddynt haenau dwys o Archaeoleg a mwy o arwyddocâd yn natblygiad a hanes Sir Fynwy. Mae yna dri math o A.A.Soedd o fewn ardal y Cyngor, aneddiadau gwledig, aneddiadau trefol a thirwedd wledig, maent yn diogelu tirweddau amaethyddol, Caerau Rhufeinig, a threfi a chestyll caerog canoloesol. Mae'r dynodiadau wedi cael eu creu mewn partneriaeth â chyngor a geisir gan ymgynghorwyr archaeolegol y Cyngor, Y.A.M.G., ac mae'r pwyntiau data o'u mewn wedi'u cynnwys ar y C.A.H. Mae'r pwyntiau data hyn yn dangos olion sydd wedi'u darganfod a'u cofnodi. Mae'n bosibl y bydd gan ardaloedd yr ystyrir bod ganddynt fwy o botensial neu sensitifrwydd archaeolegol lai o bwntiau data cyffredinol, e.e. safleoedd amaethyddol canoloesol sydd ag ardaloedd mawr o dir yn gysylltiedig â hwy ond sydd â llai o adeiladau fel rhan o dirwedd warchoddedig. Dylai datblygwyr geisio cyngor archaeolegol bob amser os ydynt yn cynnig unrhyw ddatblygiad o fewn y meysydd hyn. Ni fydd unrhyw ddatblygiad o reidrwydd yn gyfyngedig ond bydd angen mesurau lliniaru. **Mae'r A.A.Soedd wedi eu dynodi oherwydd y clystyrau o olion mewn lleoliad penodol.**
- 1.13 Mae dynodiad A.A.Soedd yn Sir Fynwy wedi cael ei ddiweddarau ers mabwysiadu'r ddogfen flaenorol. Mae'r dynodiadau ar gyfer Cil-y-coed, Magwyr a Gwndy, Rogiet a Gwastadeddau Gwent wedi'u cyfuno'n un o dan y lefelau A.A.S. Mae Tyndyrn wedi'i ddynodi'n A.A.S. o fewn y diweddariad hwn, mae'r cyfiawnhad dros hyn yn ymwneud ag arwyddocâd yr ardal fel safle mynachaid, ardal ddiwydiannol a rhan o'r symudiad Pictiwrésg. Gwnaed diwygiadau i ffiniau A.A.Soedd Trefynwy, y Fenni a Threllech, fel y trafodir o fewn y disgrifiadau unigol. Mae'r A.A.Soedd hyn ar gael i'w gweld yn fanylach drwy wefan Cyngor Sir Fynwy: <http://maps.monmouthshire.gov.uk/localinfo.aspx>

Polisi Cynllunio Cenedlaethol

- 2.1 Mae Deddf yr Amgylchedd Hanesyddol (Cymru) 2016 yn ymdrin yn bennaf â diwygiadau a gwelliannau i'r modd y caiff strwythurau rhestredig a chofrestredig eu diogelu a chofnodion amgylchedd hanesyddol sefydledig eu cadw ar gyfer pob awdurdod lleol. I gael rhagor o wybodaeth, gweler: <https://www.legislation.gov.uk/anaw/2016/4/contents>
- 2.2 Amlinellir Polisi Cynllunio Cenedlaethol Cymru ym Mholisi Cynllunio Cymru Argraffiad 10. Mae'r bennod ar Fannau Arbennig a Naturiol yn ymdrin â'r amgylchedd hanesyddol:
- Mae Paragraff 6.1.5 yn nodi'r gofyniad ar bob awdurdod cynllunio i ystyried nod Llywodraeth Cymru i ddiogelu, cadw a gwella'r amgylchedd hanesyddol ar gyfer cenedlaethau'r dyfodol. Mae'n cadarnhau bod yr amgylchedd hanesyddol yn adnodd anadnewyddadwy a chyfyngedig sydd â chyfraniad hanfodol ac annatod i hanes a diwylliant Cymru.
 - Mae 6.1.23 yn nodi 'Mae'r system gynllunio'n cydnabod bod angen cadw olion archaeolegol. Mae cadwraeth olion archaeolegol a'u lleoliad yn ystyriaeth berthnasol wrth benderfynu ar geisiadau cynllunio, p'un a yw'r olion hynny'n heneb gofrestredig ai peidio.
 - Mae 6.1.24 yn nodi wrth wneud penderfyniadau a fydd yn effeithio ar asedau o bwys cenedlaethol, y dewis cyntaf yw eu cadw a'u diogelu yn y fan a'r lle. Dim ond o dan amgylchiadau eithriadol y rhoddir caniatâd pan fydd effaith andwyol ar ased cenedlaethol, megis Heneb Gofrestredig neu safle archaeolegol. Am ragor o wybodaeth, dilyner y ddolen hon: <https://gov.wales/sites/default/files/publications/2018-12/planning-policy-wales-edition-10.pdf>
- 2.3 Nodyn Cyngor Technegol 24 (NCT 24): Mae Yr Amgylchedd Hanesyddol, yn ddogfen atodol i Bolisi Cynllunio Cymru Argraffiad 10 a Deddf yr Amgylchedd Hanesyddol (Cymru) 2016 mewn perthynas â'r amgylchedd hanesyddol. Mae'n disodli cylchlythyrau'r Swyddfa Gymreig 60/96 a 61/96. Mae'r canllawiau'n ymwneud ag amcanion y Llywodraeth ar gyfer diogelu'r amgylchedd hanesyddol a gwella hygyrchedd er mwyn cyfrannu at yr amcan o ansawdd bywyd a lleoedd, ac mae'n cynnwys canllawiau ar arferion gorau ar reoli archaeoleg yn effeithiol wrth gynllunio.
- Mae'r NCT yn mynd i'r afael â'r angen am system fwy atebol lle mae ceisiadau'n effeithio ar yr amgylchedd hanesyddol a sut cânt eu rheoli o fewn y system gynllunio. I gael rhagor o wybodaeth, gweler: <https://gweddiill.gov.wales/docs/desh/policy/180223tan-24-the-historic-environment-en.pdf>
- 2.4 O dan Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015, sy'n rhoi ystyriaeth gyffredinol i hybu a gwella lles poblogaeth Cymru, mae'r ddyletswydd ar gyrf

cyhoeddus, ond nid yw'n gyfyngedig i ddiogelu a hyrwyddo treftadaeth at ddyfodol cynaliadwy, wedi'i gosod. O ran yr amgylchedd hanesyddol, mae ei ddiogelu a'i hyrwyddo yn allweddol i wella bywydau poblogaeth Cymru. At hynny, mae'n ofynnol i gyrrff cyhoeddus gynhyrchu canlyniadau mesuradwy o ran yr amcanion. Dilyner y ddolen hon am ragor o wybodaeth: <https://futuregenerations.wales/wp-content/uploads/2017/01/WFGAct-English.pdf>

2.5 Cynllun Datblygu Lleol Sir Fynwy (CDLI) (2011-2021):

Mabwysiadwyd CDLI Sir Fynwy ym mis Chwefror 2014 ac mae'n darparu'r fframwaith polisi cynllunio ar gyfer y nodyn cynghorol hwn ar gynllunio. Mae polisiau penodol o fewn y cynllun datblygu lleol yn mynd i'r afael â sut mae'r awdurdod yn ymdrin ag archaeoleg, gan wybod bod gan y Sir dreftadaeth adeiledig a thirwedd gyfoethog ac unigryw. Gweler y polisiau canlynol:

S13 Tirwedd, Seilwaith Gwyrdd a'r Amgylchedd Naturiol

S17 Creu Lleodedd a Dylunio, gan gynnwys HE1, HE2, HE3 a HE4

EP4 Telegyfathrebiadau

DES2 Ardaloedd o Bwysigrwydd Amwynder

3 Archaeoleg yn Sir Fynwy

- 3.1 Mae Sir Fynwy'n Sir amaethyddol yn bennaf gydag elfennau o hanes diwydiannol. Mae yn y Sir dri phrif anheddiad, sef Trefynwy, y Fenni a Chas-gwent. Dengys tystiolaeth bod pobl yn byw yn yr ardal ers y cyfnodau Mesolithig a Neolithig, ac mae'r darganfyddiadau wedi'u lleoli'n bennaf yn y lefelau a'r aneddiadau i lawr dyffryn yr afon Wysg.
- 3.2 Mae tystiolaeth ehangach o fywyd yn yr Oes Efydd a'r Oes Haearn gyda beddrodau, beddau a chylchoedd cerrig, megis y rhai yn Nhrellech yn dwyn yr enw mewn Tryleg o'r enw 'Cerrig Harold'. Yn ogystal, ceir nifer sylweddol o fryngaerau ac aneddiadau a ddarganfuwyd yn bennaf yn ne'r Sir ar aber Afon Gwy, yn benodol Gwersyll Bulwark yn Hardwick, Cas-gwent. Mae yn y sir hefyd dystiolaeth o weithgareddau adeiladu cychod o'r cyfnodau hyn.
- 3.3 Daeth effaith sylweddol ar ddatblygiad a thirwedd Sir Fynwy gyda'r Rhufeiniaid. Wedi concro'r rhanbarth, adeiladodd y Rhufeiniaid gadwyn o aneddiadau milwrol a sifil, yn enwedig y Caerau a'r garsiynau a ddarganfuwyd yn Y Fenni (Gobannium), yn Nhrefynwy (Blestiwm) ac ym Mrynbuga (Burrium), a'r safle Rhufeinig sylweddol, Caerwent, a adeiladwyd fel prifddinas weinyddol sifil. Mae safleoedd Rhufeinig ychwanegol wedi'u darganfod, gan gynnwys filâu gwledig, tyddynnod sydd wedi'u cysylltu â Chymdeithas Rufeinig-Brydeinig, a mân wersylloedd milwrol; mae'r rhain i gyd wedi'u cysylltu gan y gamp beirianyddol enfawr o adeiladu ffyrdd. Fodd bynnag, mae'n bwysig nodi bod archaeolegwyr yn dal i ddarganfod a dehongli darganfyddiadau a safleoedd Rhufeinig, gan dynnu sylw at fylchau sylweddol mewn dealltwriaeth.
- 3.4 Fel Sir ar y ffin, teimlai Sir Fynwy effeithiau'r concwestau Canoloesol o Loegr. Mae Cymru'n adnabyddus am ei chestyll, ac mae gan Sir Fynwy ddigonedd ohonynt fel perchnogaeth y tir a gynhelir gan ddeiliaid tir newydd. Ac eto, ceir mwy nag olion cestyll, ac mae gan Sir Fynwy hefyd gyfoeth o safleoedd mynachaid, eglwysi gwledig, trefi muriog, maenordai a ffermydd cefnog. Mae'r rhain wedi chwarae rhan bwysig yn y gwaith o ffurfio Sir Fynwy fodern yn weinyddol ac yn economaidd. Mae llai o dystiolaeth yn y Sir o effaith y diwydiannu. Yr hyn sy'n weddill yw'r camlesi, y rheilffyrdd a'r gweithfeydd haearn sy'n newid y dirwedd a'r diwylliant, ond mae Sir Fynwy'n parhau'n amaethyddol yn bennaf.
- 3.5 Yn ogystal ag olion ffisegol diwylliannau, gwelwyd tystiolaeth hefyd yn Sir Fynwy o'r olion paleoamgylcheddol. Mae'r rhain yn rhoi cipolwg ar ein dealltwriaeth o'r amgylchedd ac yn ei gynorthwyo ar adegau penodol mewn hanes.

4 Archaeoleg mewn Cynllunio

- 4.1 Mae'r adran hon wedi'i rhannu'n isadrannau i ganiatáu rhwyddineb dealltwriaeth.

Y Cam Cyn-gynllunio:

- 4.2 Mae bob amser yn gadarnhaol iawn i ymgeiswyr a darpar ddatblygwyr ymgysylltu â'r awdurdod lleol a'u cynghorwr archaeolegol cyn dechrau'r broses ymgeisio. Bydd hyn yn rhoi gwybodaeth ynghylch unrhyw olion archaeolegol posibl ar y safle datblygu ac yn helpu datblygwyr ac ymgeiswyr i gynllunio rheolaeth sympathetig a chadarnhaol ar yr adnodd.
- 4.3 Mae'r polisi'n nodi y dylai gwaith ac adroddiadau archaeolegol arfaethedig gael eu gwneud gan arbenigwr addas sy'n gymwys i'r safon briodol (gweler NCT 24, paragraff 4.7 a 4.8).
- 4.4 Yn ystod y cam cyn ymgeisio, bydd yr awdurdod cynllunio lleol yn nodi meysydd o bwys arbennig. Yn dibynnu ar y gwaith arfaethedig, darperir canllawiau ar y math o waith arolygu sydd ei angen ar y cam ymgeisio. Mae ymchwiliadau yn dibynnu ar yr adnodd archaeolegol, maent yn cynnwys asesiadau desg neu werthusiad maes a/neu gloddio. Dylai adroddiadau a lunnir gan yr Archaeolegydd fodloni safonau a chanllaw a ddarperir gan Sefydliad Siartredig yr Archaeolegwyr: <https://www.archaeologists.net/codes/cifa>

Ceisiadau (gan gynnwys cynllunio, caniatadau Adeiladau Rhestredig a chaniatadau Ardaloedd Cadwraeth):

- 4.5 Mae'n arfer safonol i'r awdurdod lleol ymgynghori ag Y.A.M.G. fel rhan o'r broses ymgeisio. Y.A.M.G. yn ymateb gyda chynghor ar y ffordd orau o gadw neu liniaru effaith ar unrhyw olion. Os cafwyd ymgynghoriad cynnar ag Y.A.M.G. neu ag archaeolegydd, mae'n bosibl y byddai unrhyw ofynion posibl eisoes wedi cael eu hamlygu.
- 4.6 Cofier bod archaeoleg yn ystyriaeth berthnasol, golyga hyn fod angen rhoi ystyriaeth briodol i'r effaith ar yr adnodd archaeolegol yn ystod y broses benderfynu.
- 4.7 Cyn penderfynu ar gais, gallai fod yn ofynnol efallai i ymgeiswyr neu ddatblygwyr wneud y canlynol:

Arolygon Maes:

Gallai asesiadau gynghori'r angen am werthusiadau maes sy'n gofyn am asesiadau ffosydd neu ardaloedd agored. Bydd y rhain yn tynnu sylw at ddyfnder a natur yr olion posibl a byddant yn llywio'r datblygiad ei hun. Mae Y.A.M.G. yn darparu briff y dylid ymgymryd â'r gwerthusiad maes, gan gynnwys manyleb ar y sefyllfa archaeolegol, y gwaith gofynnol a sut y byddant yn cael eu cyflawni. Dyma fydd y ffordd fwyaf effeithiol o asesu arwyddocâd a llywio mesurau lliniaru.

Gallai arolygon pellach gynnwys arolygon cloddwaith, cerdded maes neu waith geoffisegol er mwyn caniatáu ymchwilio mwy targedig i olion posibl lle bo angen

Dadansoddiad:

Dylai canlyniadau o arolygon maes gael eu dadansoddi gan y contractwr archaeolegol gydag adroddiad dilynol yn cael ei gwblhau. Dylai'r wybodaeth yn yr adroddiad ddangos arwyddocâd, dealltwriaeth a graddau'r archaeoleg a ddarganfuwyd. At hynny, dylid darparu opsiynau ar gyfer mesurau lliniaru arfaethedig ar y darganfyddiadau dywededig. Yn dibynnu ar yr adroddiad, efallai y bydd angen gwaith pellach cyn penderfynu neu fel amod ar yr hysbysiad o benderfyniad

- 4.8 Lle y gellir cyfiawnhau hynny, gall fod angen asesiadau desg neu werthusiadau maes cyn penderfynu ar gais. Bydd hyn yn nodi unrhyw archaeoleg, yr effaith bosibl, ac unrhyw liniaru pellach sy'n ofynnol cyn neu ar ôl i'r penderfyniad gael ei wneud. Lle nad yw hyn yn ofynnol, gellid rheoli'r pwyntiau uchod gan roi amod ar yr hysbysiad o benderfyniad yn hytrach nag yn ystod y broses ymgeisio.

4.9 Amodau:

Lle gwnaed penderfyniad cadarnhaol ar safle sydd ag olion archaeolegol neu'r potensial ar eu cyfer, gellid gosod amodau ar y cais i reoli'r adnodd archaeolegol.

- 4.10 Yr amodau mwyaf cyffredin ar gyfer y mathau amrywiol o waith archaeolegol yw ymgorffori adroddiadau cofnodi, briffiau gwyllo neu gynlluniau ymchwilio ysgrifenedig, a'r adroddiadau sy'n deillio o hynny i'w llunio a'u hanfon i archif gymeradwy er mwyn cynnal hanes y safle. Mae archifau cymeradwy yn dibynnu ar natur y cofnod sy'n cael ei drosglwyddo, mae'r canllawiau ar gyfer yr archifau hyn i'w gweld ar [:http://www.welshmuseumsfederation.org/en/news-archive/resources-landing/Collections/national-standard-and-guidance-for-collecting-and-depositing-archaeological-archives-in-wales-2017.html](http://www.welshmuseumsfederation.org/en/news-archive/resources-landing/Collections/national-standard-and-guidance-for-collecting-and-depositing-archaeological-archives-in-wales-2017.html)
- 4.11 Mae'r amodau hynny sy'n fwy cymhleth, er enghraifft, rhaglenni o ymchwiliadau ac, mewn rhai achosion, cynlluniau ysgrifenedig o ymchwilio yn benodol i'r safle, wedi'u hysgrifennu gan yr Archaeolegydd penodedig. Gellir cymhwyso'r mathau hyn o amodau i'r hysbysiad o benderfyniad a bydd yn ofynnol eu cyflwyno a'u cymeradwyo cyn eu gweithredu.
- 4.12 Mae rhai achlysuron pan fydd y gwaith archaeolegol yn cael ei sicrhau'n gyfreithiol gan gytundeb Adran 106. Bydd y cytundeb yn rheoleiddio'r datblygiad ac yn caniatáu darparu arian i sicrhau rhagor o ymchwilio a chofnodi.
- 4.13 Lle mae gwaith wedi dechrau heb gyflwyno a chymeradwyo Rhyddhad Amodol, neu lle mae gwaith ar y safle yn wahanol i'r hyn a gymeradwywyd, mae hyn yn gyfystyr â thorri rheolaeth gynllunio a gall arwain at gamau gorfodi.

5 Ardaloedd Archaeolegol Sensitif (A.A.S.oedd)

A.A.S. 1 Y Fenni

Arwyddocâd:

- Safle milwrol strategol
- Anheddiad a chaer Rufeinig
- Castell y 12^{fed} ganrif ac Eglwys y Priordy gydag adeiladau cysylltiedig
- Tref furiog Ganoloesol gynlluniedig a maestrefi muriog, melino a gweithgarwch marchnad
- Canolfan amaethyddol ôl-ganoloesol, tref reilffordd a seilwaith cyfathrebu yn gysylltiedig â hi

Golygfa o'r Fenni

Y rhesymau dros fwy o Botensial Archaeolegol:

Mae olion gwasgaredig i'w priodoli i'r cyfnod cynhanesyddol, eto, mae'r cyfnod anheddu cryf cyntaf yn Y Fenni yn dyddio i'r cyfnod Rhufeinig. Wedi'i sefydlu fel Gobannium, adeiladwyd y Gaer yn y ganrif 1^{af} ger y prif ffyrdd i Henffordd, Brynbuga ac Aberhonddu. Byddai anheddiad sifil wedi tyfu y tu allan hefyd, ac mae tystiolaeth o'r amlosgiadau a'r claddedigaethau cysylltiedig.

Adeiladwyd Castell yn 1087 fel rhan o gydgrynhoi'r diriogaeth Normanaidd. Fe'i lleolir ar yr un safle â'r Gaer Rufeinig a'r ffyrdd i fanteisio ar y sefyllfa strategol sy'n edrych dros yr afon. Mae Priordy'r Santes Fair ac ysgubor y degwm yn gyfoes â'r Castell. Datblygodd y prif anheddiad o amgylch yr adeiladau craidd hyn, a ffynnodd yn y 13^{eg} a'r 14^{eg} ganrif, gyda thystiolaeth o furiau'r dref. Mae maestrefi ychwanegol yn amlwg o waith archeolegol a wneir y tu allan i'r craidd hanesyddol, gan ddarparu peth dealltwriaeth o sut yr amddiffynnwyd y dref, graddau'r anheddiad a sut y defnyddiwyd y tir

Ailatgyfnerthwyd y Castell a muriau'r dref yn ystod aflonyddwch gwleidyddol y 13^{eg} i'r 15^{fed} ganrif, ac eto yn yr 17^{eg} ganrif oherwydd y Rhyfel Cartref. Ffynnodd y Fenni fel tref farchnad drwy'r 18^{fed} a'r 19^{eg} ganrif, ac mae'r ffyniant hwn i'w weld o hyd yng ngwaith adeiladu cynyddol y cyfnod hwn.

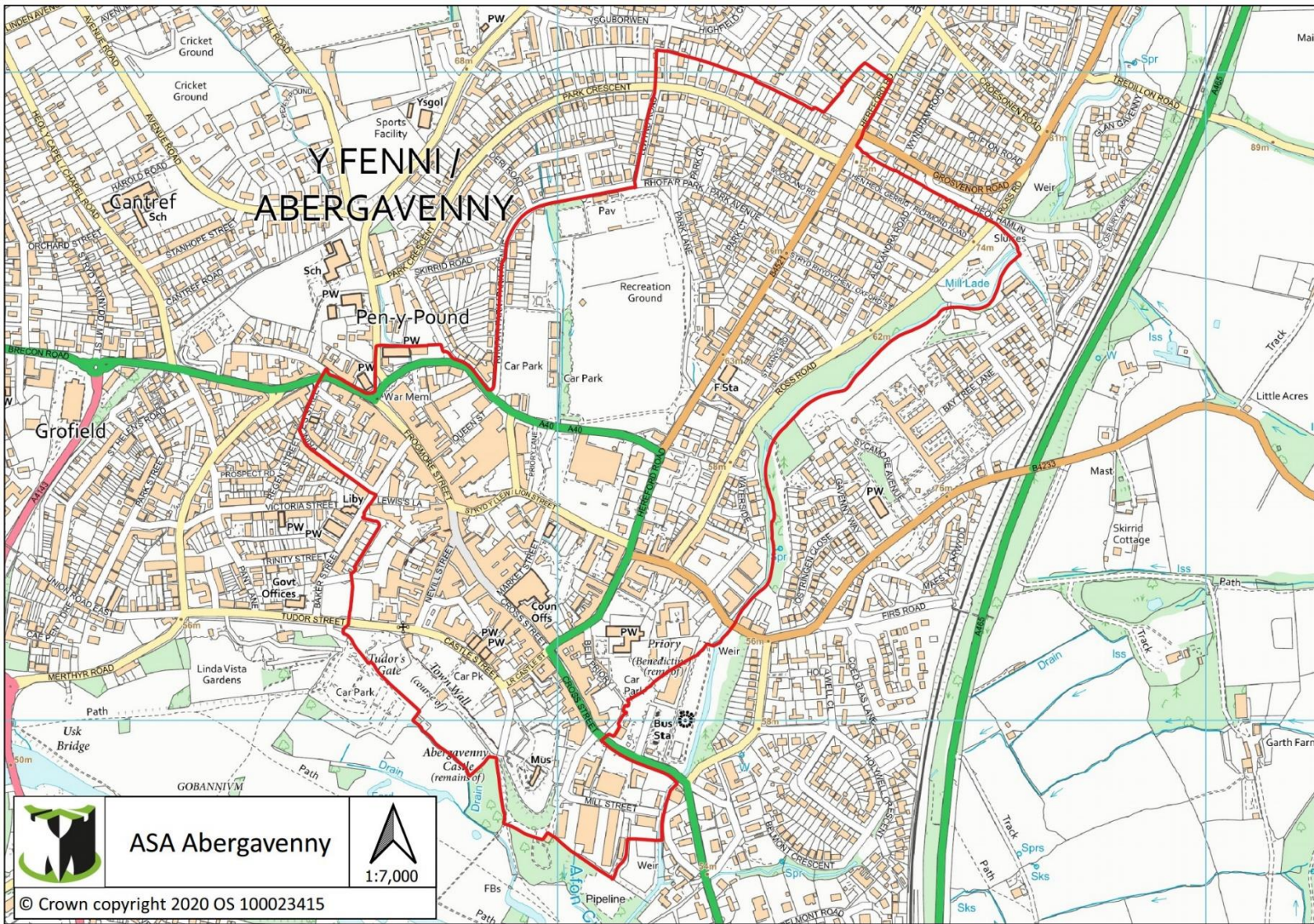
Estyniad i'r AAS:

Mae'n cynnwys ardaloedd ychwanegol o weithgarwch Rhufeinig, Canoloesol ac Ôl-ganoloesol. Mae Parc Bailey yn barc a gardd gofrestrdedig i'r gogledd o'r dref Ganoloesol. Roedd y Parc wedi'i gofnodi'n flaenorol fel Dôl y Priordy, sy'n gyswllt tebygol rhwng Priordy'r Santes Fair yn Y Fenni a'r hyn a allai fod yn diroedd amaethyddol ar un adeg. Mae tystiolaeth hefyd o Felin Priordy ar afon Gavenny, sy'n dangos effaith y Priordy ar y dirwedd Ganoloesol. Mae tystiolaeth o felinau ar hyd yr afon i'r Gogledd-ddwyrain o'r dref yn dangos rheolaeth dŵr a gwahanol felino o'r cyfnod Canoloesol ymlaen.

Daeth Parc Bailey yn barc cyhoeddus pan oedd y Meistr Hearn Crawshay yn prydlesu'r ddôl yn 1833. Mae darganfyddiadau Rhufeinig wedi'u darganfod o'r 1840au ymlaen, gan gynnwys

deunyddiau adeiladu, crochenwaith a darnau arian. Mae potensial mawr am ddarganfyddiadau Rhufeinig yn yr ardal. Yn seiliedig ar natur y canfyddiadau mae'n debygol bod anheddiad sifil Rhufeinig yn yr ardal.

Yn ystod y cyfnod Canoloesol, roedd y Parc yn rhan o dirwedd ehangach o ddefnydd amaethyddol yn gysylltiedig â'r Priordy. Ceir hefyd nodweddion rheoli dŵr ar hyd yr afon, gan gynnwys adeiladau'r felin, lemonau, Rasmus, golchfeydd a choredu sy'n debygol o fod ag olion archaeolegol claddedig. Mae'r Parc yn cynrychioli dylanwad dinesig a diwydiannol a'r ffasiwn ar gyfer parciau a gerddi ffurfiol. At ei gilydd, mae'i arwyddocâd hefyd yn perthyn i agweddau gweledol a chymdeithasol-ddiwylliannol y Parc.

A.A.S. 2: Caerwent

Arwyddocâd:

- Tref gaerog wedi'i chadw'n arbennig o dda gydag olion helaeth o dai
- Adeiladau dinesig, filâu, ffyrdd ac adeiladau crefyddol
- Y tu allan i furiau'r dref Rufeinig, daethpwyd o hyd i olion ffyrdd, mynwentydd, filâu ac adeiladau ychwanegol

Y rhesymau dros fwy o Botensial Archaeolegol: Golygfa o Gaerwent

Saif Caerwent ar y ffordd Rufeinig Via Julia a oedd yn cysylltu'r anheddiad â Chaerfyrddin a Chaerloyw. Mae'r enw Rhufeinig am y dref, VentaSilurum, yn arwydd o'i wreiddiau fel prifddinas ddinesig y Silures. Y Silures oedd llwyth brodorol y rhanbarth hwn cyn goresgyniad y Rhufeiniaid, eu tiriogaeth yn cwmpasu De-ddwyrain Cymru. Yn dilyn eu gorchfygu,

Olion Rhufeinig Caerwent

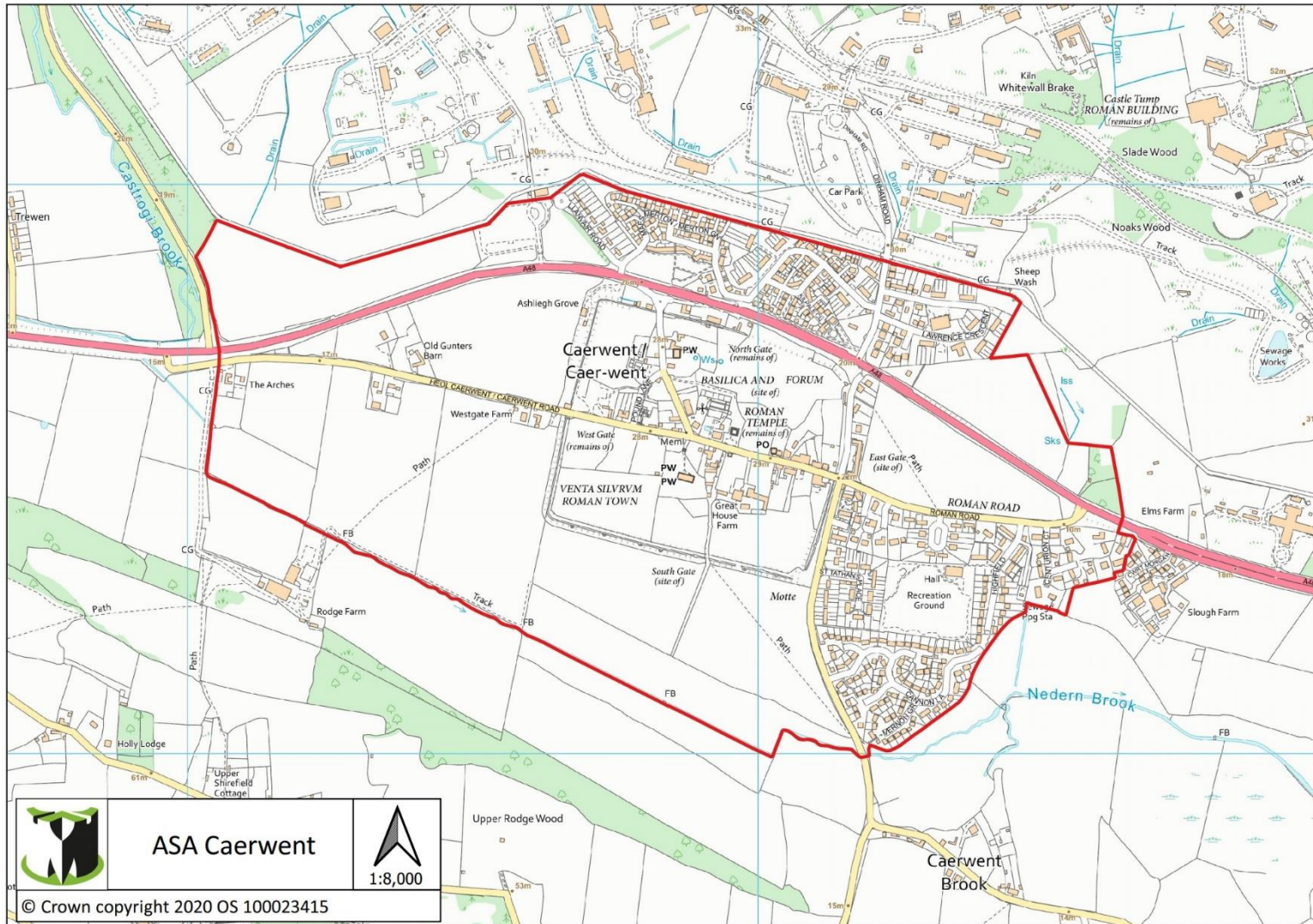
sefydlwyd VentaSilurum fel tref farchnad tua 74 O.C. Manteisiodd Caerwent o'i lleoliad gyda rhwyddineb cyfathrebu yn fewndirol ac yn forol. Roedd lefel y môr yn debygol o fod yn wahanol yn ystod y cyfnod Rhufeinig, felly mae'n bosibl y gellid cael mynediad i'r dref o Nant Nedern hefyd; Ategir y ddamcaniaeth hon gan ddarganfyddiad cwch Rhufeinig-Geltaidd fferm Barland o ddiwedd y 3^{edd} neu ddechrau'r 4^{edd} ganrif.

Cloddiwyd olion adeilad Rhufeinig ar y gefnfen i'r gogledd o'r dref ac ar y tir uwch i'r de. Iferiad cyntaf VentaSilurum oedd fel safle heb ei amddiffyn gyda ffos allanol. Cafwyd newidiadau i'r anheddiad yn ystod yr 2^{il} ganrif, a dengys y dystiolaeth fod y waliau'n amgáu arwynebedd petryal o 18 hectar, wedi'u rhannu'n ynysoedd neu flociau hirsgwar o dir, roedd 20 yng Nghaerwent. Roedd pob un o'r ynysoedd yn cynnwys tai, siopau, adeiladau crefyddol, Fforwm, basilica, amffitheatr o bosibl, a baddonau. Uwchraddiwyd amddiffynfeydd y dref yn y 3^{edd} ganrif, a chyflwynwyd tyrau clwydi.

Mae dirywiad y dref ar ddiwedd y 4^{edd} ganrif, gyda ffin yr anheddiad yn lleihau a chwtagi'r angen am dyrau gatiâu'r Gogledd a'r De, a rwystriwyd wedi hynny. Ceir tystiolaeth bod

cymuned yn dal yng Nghaerwent yn ystod y 5^{ed} ganrif, ond mae dirywiad amlwg gan fod llawer o'r dref yn adfail erbyn y cyfnod hwn. Ceir nifer o gladdedigaethau canoloesol cynnar, cyfeiriad bod yr ardal yn ganolfan Gristnogol cyn y Goncwest Normanaidd, ac mae yna fynachlog o'r 10^{fed} ganrif yn bodoli. Yn dilyn y Goncwest, aeth y rheolaeth dros yr ardal i Siryf Caerloyw a ffurfiwyd mwnt yng nghornel de-ddwyreiniol yr amddiffynfeydd Rhufeinig. Mae'r Eglwys wedi'i dyddio i'r 13^{eg} ganrif gyda newidiadau dilynol. Nid ailsefydlodd y dref fyth yr amlygrwydd a'r raddfa a gafodd yn ystod y cyfnod Rhufeinig. Parhaodd i fod yn gymuned ffermio a thyfu yn ystod yr 20^{fed} ganrif yn unig.

Mae'r datblygiad o fewn muriau'r dref wedi'i gyfyngu'n gaeth i gadw'r olion ac agwedd agored y dref. Mae gan Gynllun Datblygu Lleol Cyngor Sir Fynwy bolisi penodol, HE4, yn ymwneud ag olion Rhufeinig a'u diogelu. Dylai unrhyw gynigion ar gyfer datblygu ystyried yr effaith ar leoliad yr henebion cofrestredig.

A.A.S. 3 Cas-gwent

Arwyddocâd:

- Tref farchnad gaerog Ganoloesol gyda'i chynllun strydoedd hanesyddol
- Mae'r Castell a'r Priordy o'r 11^{eg} ganrif
- Porthladd a diwydiant adeiladu llongau

Y Rhesymau dros fwy o Botensial Archaeolegol:

Wedi'i lleoli ar lan orllewinol afon Gwy yn agos i'r fan lle mae'n uno ag afon Hafren, mae Cas-gwent yn dref Rufeinig Ganoloesol nodedig.

Canol Tref Cas-gwent

Prin yw'r dystiolaeth o weithgarwch cynhanesyddol yn yr ardal, er ei bod yn debygol bod y brif ffordd drwy'r dref i'r afon i'w phriodoli i'r cyfnod hwn a'i ffurfioli'n ddiweddarach gan yr arglwyddi Canoloesol.

Cyfyngir gweithgarwch ôl-Rufeinig i ffurfio cloddiau yn y dirwedd ehangach, yn fwyaf arbennig drwy Glawdd Offa, y ffin rhwng Teyrnas Eingl-Sacsonaidd Mersia a Chymru. Nid yw'r clawdd wedi'i leoli o fewn Cas-gwent, ond mae ganddo ryngweledd sylweddol gyda'r dref a'r porthladd.

Priordy Cas-gwent

Daeth y dystiolaeth gliriaf o anheddiad gyda sefydlu'r castell a'r priordy yn 1067. Wedi'i sefydlu o amgylch prif ffordd yr afon, mae wedi'i osod ar system grid, ac fe'i hamgylchynwyd yn ddiweddarach gan fur y porthladd yng nghanol y 13^{eg} ganrif. Roedd y wal wedi amgáu tua 53 hectar, yn cynnwys tir amaethyddol a

pherllannau yn bennaf; roedd hefyd yn cynnwys y 308 o leiniau tir bwrtais a gofnodwyd yn 1306. Bu twf sylweddol yn y dref, amddiffynfeydd y dref, y Castell a'r porthladd yn y 12^{fed} a'r

13^{eg} ganrif. Mae Eglwys bresennol y Priordy yn dyddio i'r 11^{eg} ganrif, yn debygol o fod ar safle Medievalclas, anheddiad eglwysig sy'n benodol i Gymru. Mae gan Gas-gwent hefyd ddwy eglwys Ganoloesol ychwanegol, St Kynemark a St Lawrence.

Golygfa o'r afon o ardal glanfa hanesyddol Cas-gwent

Ffynnodd Cas-gwent o'i masnach gyda'r cyfandir ac fel tref farchnad ranbarthol. Ei chysylltiad â'r afon yw un o'r prif resymau dros lwyddiant y dref; Defnyddiwyd yr afon ar gyfer cyfathrebu, trafniadaeth a masnach, a

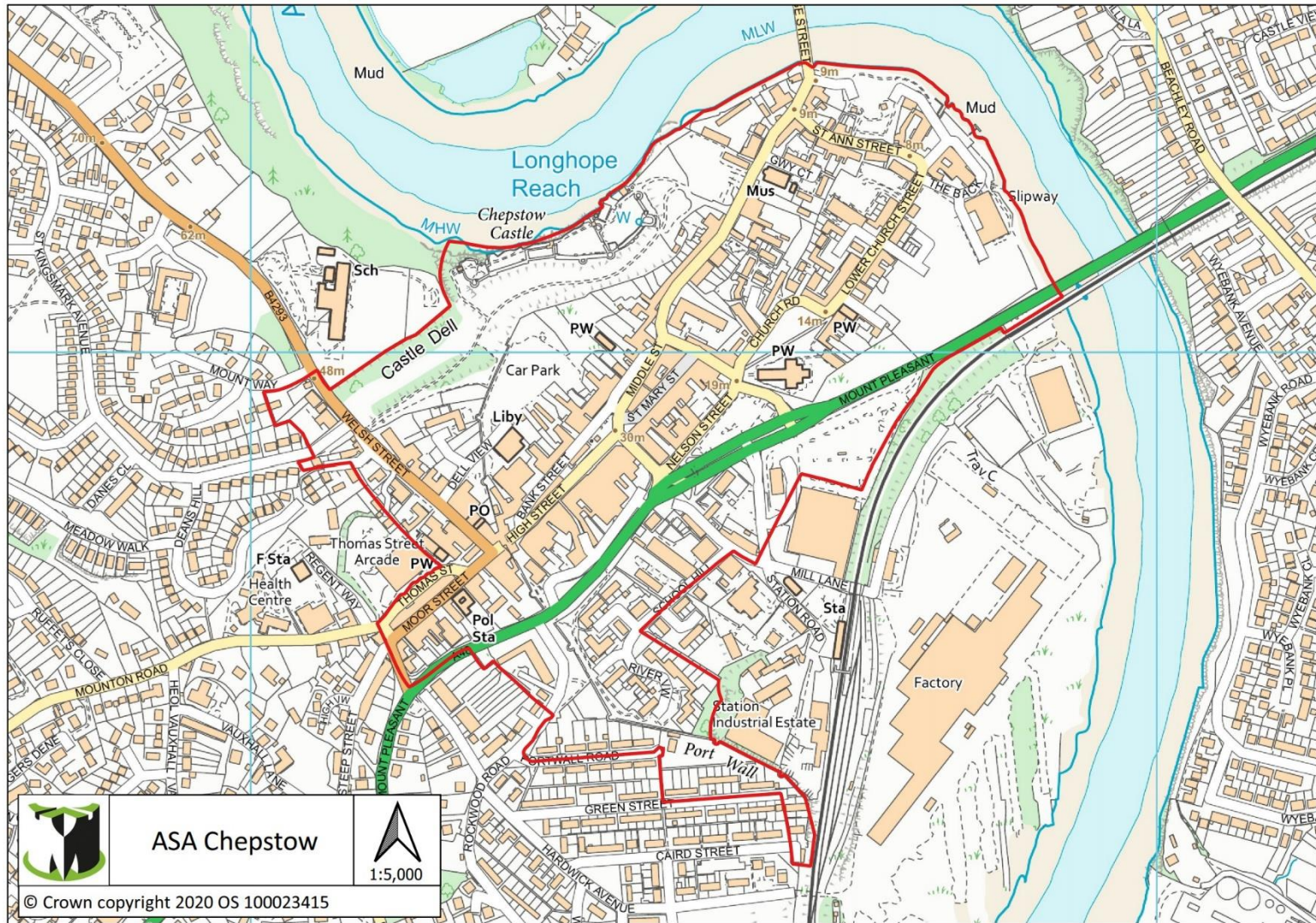
chwaraeodd ran allweddol ym mywyd y dref hyd at yr 20^{fed} ganrif, pan adeiladwyd iardiau adeiladu llongau yn ystod y Rhyfel Byd Cyntaf.

Fe wnaeth y dref ddiodeff dirywiad mewn poblogaeth a ffyniant yn y cyfnod ôl-ganoloesol, er nad yw ffin yr anheddiad yn lleihau mewn ymateb. Gwarchaewyd y Castell yn ystod y Rhyfel Cartref ac fe'i defnyddiwyd yn ddiweddarach fel carchar yn ystod yr 17^{eg} ganrif.

Roedd Cas-gwent hefyd yn borthladd gyda glanfeydd, llithiau, dociau, tollty ac, yn fwy diweddar, gwaith haearn a pheirianneg, gyda phyllau a gwaith nwy cysylltiedig, ar hyd glannau'r afon. Ail-wynebwyd yr adeiladau Canoloesol ac Ôl-ganoloesol cynnar yn ardal y porthladd gyda ffasadau newydd yn ystod y 18^{fed} a'r 19^{eg} ganrif yn dilyn y twf economaidd yn deillio o incwm o'r porthladd. Daeth ffyniant ychwanegol yn sgil adeiladu'r rheilffordd yn y 19^{eg} ganrif.

Elwodd Cas-gwent o'r mudiad Pictiwresg yn y 18^{fed} ganrif fel rhan o Daith Gwy. Mae golygfeydd o'r Castell a'r Dyffryn yn olygfeydd nodedig o'r cyfnod.

Mae'r olion wedi'u ffocysu o fewn muriau'r dref ac yn ymestyn ar hyd ffyrdd y maestrefi o darddiad Canoloesol ac Ôl-ganoloesol. Mae olion hefyd wedi'u darganfod ar hyd ymyl yr afon.

A.A.S. 4 Grysmwnt

Arwyddocâd:

- Tref Ganoloesol gynlluniedig bwysig
- Ehangu ar ôl derbyn Siarter yn y 13^{eg} ganrif
- Ffynodd rhwng yr 16^{eg} a'r 18^{fed} ganrif

Y rhesymau dros fwy o Botensial Archaeolegol:

Golygfa o Grysmwnt

Mae Grysmwnt yn anheddiad Canoloesol a ffurfiwyd rhwng y Castell a'r Eglwys yn yr 11^{eg} ganrif yn bennaf. Mae'r Castell yn un o dri (hefyd Whitecastle ac Ynysgynwraidd) yn y rhanbarth a adeiladwyd i atgyfnerthu tir a orchfygwyd gan y Normaniaid.

Roedd y dref yn amlwg yn ffynnu o dan yr arglwyddiaeth a ffurfiwyd yn y 12^{fed} ganrif, cafodd y Castell a'r Eglwys gyfnodau o ddatblygiad, tyfodd yr anheddiad, ac mae tystiolaeth o reoli tir a dŵr. Ar ôl cyfnod o ddirywiad gyda'r pla a brwydrau'r 14^{eg} a'r 15^{fed} ganrif, parhaodd Grysmwnt i ffynnu. Mae tystiolaeth o raddfa'r anheddiad a'r gwaith amaethyddol yn aneglur.

Castell Grysmwnt

A.A.S. 5 Y Gwastadddau: Magwyr a Gwndy, Rogiet a Chil-y-Coed

Arwyddocâd:

- Ardal o dir isel helaeth sy'n cynnwys llifwaddodion aberol
- Ei adennill o'r môr o'r cyfnod cynhanesyddol ymlaen
- Patrymau unigryw aneddiadau, clostiroedd a draeniau
- Potensial cryf ar gyfer dyddodion claddedig, dwrlawn archaeolegol ar amgylcheddol pwysig ar raddfa fawr
- Olion o rwydwaith o systemau draenio artiffisial
- Dyddodion y gellir eu priodoli i nifer o gyfnodau hanesyddol gan arddangos gweithgarwch dynol o'r cyfnod Mesolithig, y cyfnod Neolithig, yr Oes Efydd, yr Oes Haearn, cyfnod y Rhufeiniaid, yr Oesoedd Canol a'r cyfnodau Ôl-ganoloesol

Cors Magwyr o fewn y Gwastadeddau

Y Rhesymau dros fwy o Botensial Archaeolegol:

Golygfa o Eglwys Magwyr

Gwastadeddau Cil-y-coed yw'r rhan fwyaf o ardal y dirwedd a adwaenir fel Gwastadeddau Gwent, yn cwmpasu oddeutu 15.38 o fetrau sgwâr. Mae llawer o arwyddocâd yr AAS hwn yn ymwneud â ffurfiant naturiol a daearegol y Gwastadeddau. Mae yna raddau helaeth o ddyddodion archaeolegol; yn sgil ffurfio'r haenau daearegol, mae tirweddau cyfan wedi'u cadw ac yn ymestyn y tu hwnt i'r morgloddiau i barthau rhynglanwol.

Ymhlith olion aneddiadau, ceir anheddiad dwys y gellir ei briodoli i'r cyfnodau Rhufeinig a Chanoloesol. Dengys adnabyddiaeth o'r olion a ddarganfuwyd ym mhrif aneddiadau'r AAS alwedigaeth o'r cyfnod cyn-hanesyddol hefyd. At hynny, mae olion helaeth o'r seilwaith yn glir. Mae systemau draenio, gan gynnwys ffosydd sy'n gorchuddio'r lefelau wedi'u darganfod. Mae Paleosianelau (olion o gyrsiau dŵr) yn adnodd sylweddol ar gyfer gwybodaeth archaeolegol ac amgylcheddol am weithgarwch, ond hefyd am natur a dyfnder y dyddodion. Mae ffosydd

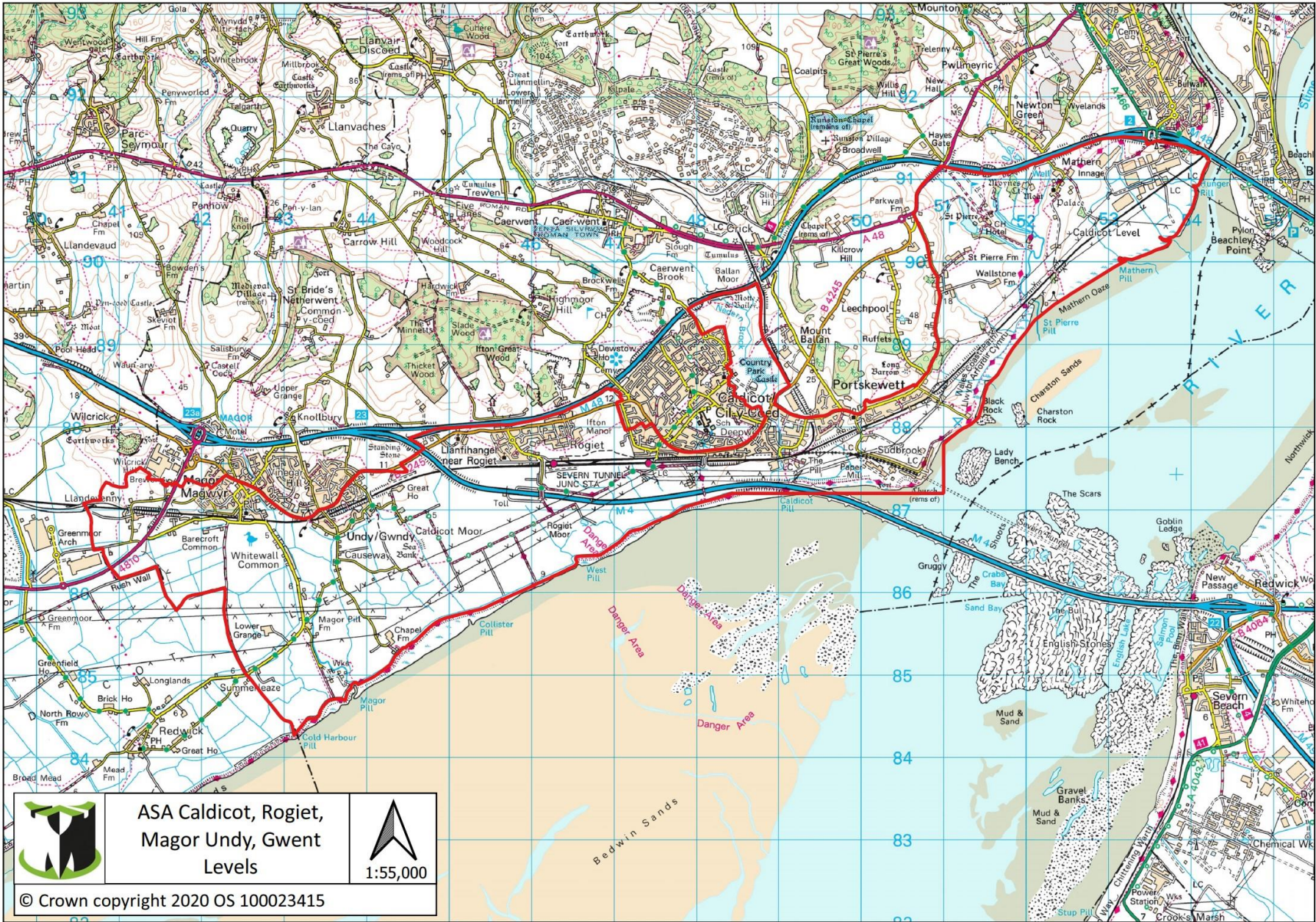
draenio mwy o faint yn cael eu bwydo gan gefnen a chwysi i grafangau, ffosydd caeau a thrwy gymalwst i mewn i gilfachau llanwol lle mae'n gollwng i'r môr. Mae'r seilwaith hwn yn arddangosvych dechneg o reoli tir i adfer y tir o'r môr.

Yn nodedig, mae olion archaeolegol a ddarganfuwyd o fewn yr ardal wedi eu cadw'n dda iawn. Mae amrywiaeth eang o fewn y darganfyddiadau yn seiliedig ar eu dyddiadau a'r defnydd ohonynt. Mae cychod, fel y rhai a ddarganfuwyd yng Nghil-y-coed a Chilfach Llanwol Magwyr, mewn cyflwr hynod o gadwraeth. Mae'r coed a'r adeiladwaith dwrlawn sydd wedi goroesi yn dystiolaeth o ddyfrffyrdd mordwyadwy. Fodd bynnag, mae darganfod olion traed yn enghreifftiau o gyfoeth y ddaeareg i ganiatáu cadwraeth o'r fath.

Castell Cil-y-coed

Ceir dau fgygythiad o weithgarwch ffisegol. Yn gyntaf, datblygiad ar raddfa fawr, a/neu dreiddio'r haenau swbstrad, a'u sychu wedyn; yn ail, effaith ehangach datblygiad yn y dirwedd sy'n cael ei nodweddu gan arddulliau o glostiroedd, caeau, traciau a draeniau.

A.A.S. 6 Trefynwy

Arwyddocâd:

- Tref Ganoloesol bwysig sy'n cynnwys dwy brif faestref ar hyd Stryd Monnow ac Overmonnow.
- Un o'r prif lwybrau i mewn i dde Cymru yn seiliedig ar ei lleoliad
- Gweithgarwch cynhanesyddol
- Anheddiad Rhufeinig gyda chaer Blestiw
- Sefydliad Cristnogol canoloesol cynnar Sant Cadog
- Castell ac Eglwys y Priorddy yn yr 11^{eg} ganrif
- Pont gaerog â thŵr o'r 13^{eg} ganrif

Golygfa o Drefynwy

Y Rhesymau dros fwy o Botensial Archaeolegol:

Mae Trefynwy yn anheddiad Canoloesol diffiniedig. Bu'n lleoliad amlwg ers yr amserau

Pont Monnow â'i Chlwyd Hanesyddol

cyfnod Mesolithig, gyda phren wedi'i weithio, callestr, crochenwaith ac esgyrn anifeiliaid, i'r Oes haearn gyda darnau o gynwysyddion halen. Mae'n debygol bod anheddiad yr ardal yn nomadaidd ac yn dymhorol yn ystod y cyfnod hwn, gyda thystiolaeth o safleoedd arfordirol neu safleoedd afonydd dros dro.

Cymerwyd safle'r dref drosodd gan y Rhufeiniaid, a sefydlodd Gaer ac anheddiad ar y llwyfandir ar ben yr hyn sydd bellach yn Stryd Monnow. Mae'r gaer yn dyddio o'r ganrif 1^{af} ac yn debygol o gael ei defnyddio gan vexilations, is-adrannau o lengoedd oedd fel arfer yn cael eu datgysylltu ar gyfer gwasanaethau arbennig.

Tybir mai'r anheddiad oedd y Blestiw yn nheithlyfr Antonine o'r 3^{edd} ganrif, a oedd yn cael ei boblogi'n bennaf gan sifiliaid a'i ddefnyddio fel canolfan ddiwydiannol o'r 2^{il} i'r 4^{edd} ganrif.

Mae cynllun presennol y dref yn Ganoloesol, wedi'i chysylltu'n agos â'r Castell ac Eglwys y Priordy o'r 11^{eg} ganrif. Yn nodweddiadol o gul, strydoedd wedi'u rhyng-gysylltu, amddiffynnwyd y dref gan furiau tref a ffosydd. Gyda ffyniant, tyfodd y dref i lawr y bryn i'r afon ac adeiladwyd croesfan yno. Dengys tystiolaeth mai pedair clwyd o'r 13^{eg} ganrif oedd y prif fynedfeydd i'r dref. Mae Overmonnow, dros yr afon, wedi ei ffinio gan ffos o'r enw Clawdd Du, a ddefnyddiwyd ar gyfer amddiffynfa a chafodd yr enw o ganlyniad i'r sorod haearn du a gaed yn y ddaear.

Fe ddioddefodd Trefynwy o'r pla, ac fe adawyd lleiniau a thai yn y 15^{fed} ganrif. Eto, fe ffynodd drachefn; ei gwneud yn dref sirol yn y 16^{eg} ganrif trwy ei diwydiant haearn. Gyda'r ffyniant hwn, cafodd adeiladau eu diweddarau i gwrdd â ffasiynau cyfredol ac adeiladwyd adeiladau newydd, gan gynnwys Neuadd y Sir (y llys Assize yn wreiddiol), tafarndai a thai llety. Gyda phoblogrwydd y mudiad Pictiwrésg yn y 18^{fed} ganrif, roedd Trefynwy yn fan aros ar Daith yr Afon Gwy, gydag artistiaid, llenorion a thwristiaid yn aros yn y dref ac angen llety a bwyd, addasodd y dref i weddu i'r mewnlifiad newydd hwn o fasnach.

Mae ollion wedi'u darganfod ar ddyfnder bas ac yn bennaf wedi eu crynhoi o fewn y llwyfandir ar ben uchaf ac ar hyd Stryd Monnow. Hefyd i'r gorllewin a'r gogledd o'r dref ac i'r de o Afon Monnowm.

Estyniad o AAS:

Mae'n cynnwys Caeau Chippenham. Cofnodwyd Caeau Chippenham neu Mead (Parc a gardd gofrestredig a thirwedd gofrestredig) yn y cyfnod Canoloesol fel tir comin ac mae'n hysbys ei fod yn cael ei ddefnyddio fel porfa anifeiliaid yn y 19^{eg} ganrif, ond ystyrir bod defnydd cynharach ohono. Daw enw'r caeau o'r Eingl-Sacsoneg am dir lle gwerthir nwyddau, ac eto ceir darganfyddiadau cyfyngedig o'r cyfnod hwn yn yr ardal.

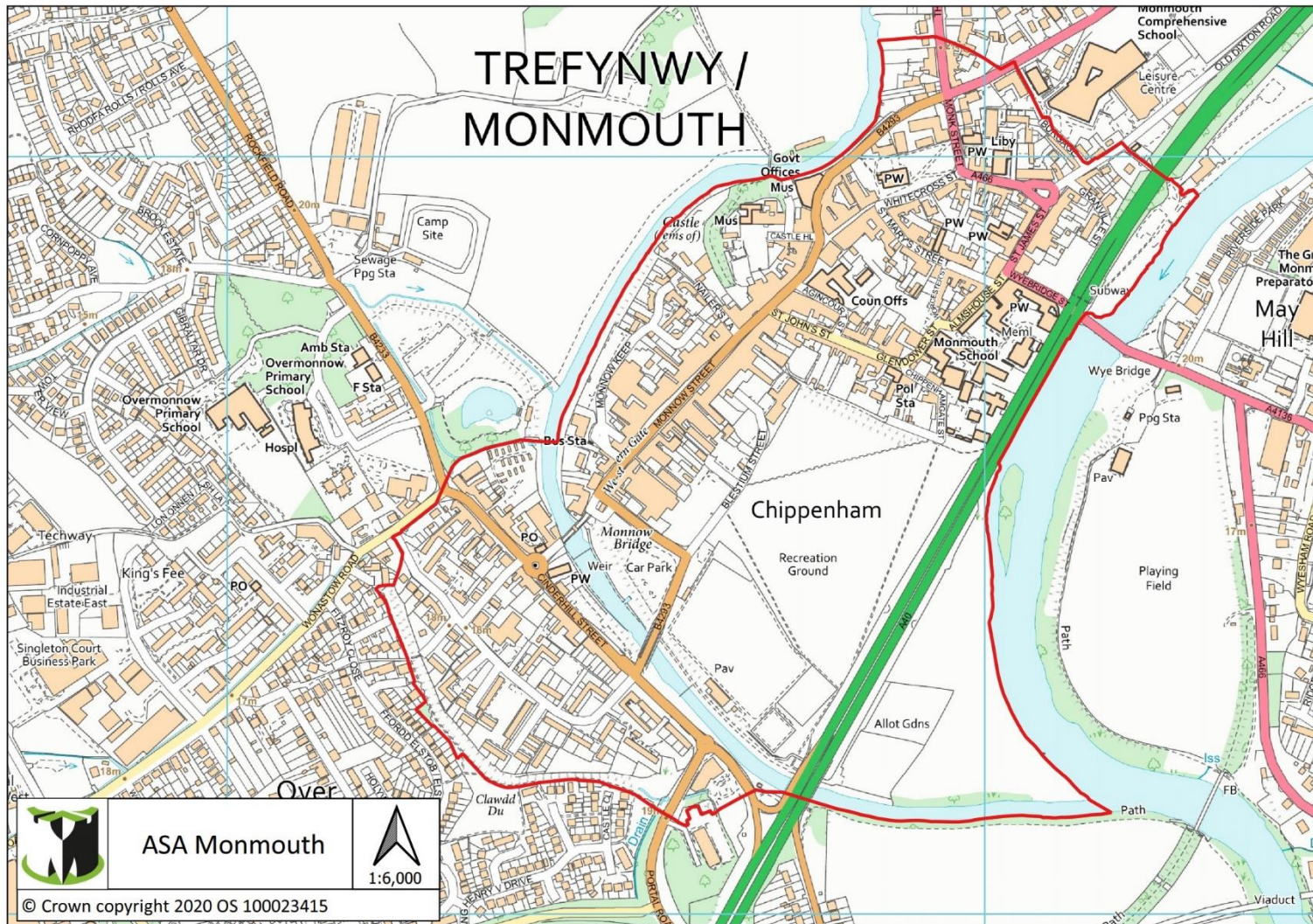

Caeau Chippenham

Mae lleoliad y caeau yn rhan o'i arwyddocâd gan fod iddo fynediad gwastad o afonydd Mynwy a Gwy.

Mae defnydd pellach ar gyfer y caeau yn cynnwys cwrs rasio gyda'r prif eisteddle a'r pyst buddugol wedi'u nodi ar argraffiad cyntaf map O.S. o 1880, a Pharc ffurfiol gyda rhodfa goed yn gynnar yn yr ar 20^{fed} ganrif. Rhannwyd y cae gan yr A40 yn y 1960au, gan achosi colli agwedd ar eu cysylltiad cymdeithasol-ddiwylliannol gweledol a hanesyddol â Mynwy a'r afonydd, yn enwedig yn y Dwyrain.

Sylwer nad yw hanner dwyreiniol y caeau sy'n ffinio â man cyfarfod afonydd Gwy a Mynwy yn ffurfio rhan o gymeriad yr ardal.

A.A.S. 7 Rhaglan

Arwyddocâd:

- Mae'n ymwneud yn benodol â'r dref Ganoloesol
- Wedi cyflawni statws Bwrdeistref yn y 14^{eg} ganrif
- Wedi cynnal marchnadoedd yn y 15^{fed} ganrif
- Sefydlwyd Tŷ llys o'r 17^{eg} ganrif
- Roedd Castell a Thref Rhaglan yn safle gwarchae yn ystod y Rhyfel Cartref

Y Rhesynau am fwy o Botensial Archaeolegol:

Oherwydd cyffyrdd y prif ffyrdd Rhufeinig yn yr ardal hon, mae'n debygol mai anheddiad Rhufeinig oedd Rhaglan. Er gwaethaf hyn, mae'r dref, yn weledol, yn fwy Canoloesol, yn benodol, y Castell o'r 11^{eg} ganrif, ac Eglwys Sant Cadog yn y 14^{eg} ganrif.

Er na ddaethpwyd o hyd i unrhyw dystiolaeth ffisegol, deallir bod sefydliad crefyddol wedi'i sefydlu yma yn ystod y cyfnod Canoloesol. Mae dogfennau o'r 13^{eg} yn nodi bod yr eglwys yn rhodd i Briordy Trefynwy. Anheddiad bychan yw Rhaglan, fodd bynnag, nid yw ei faint gwirioneddol wedi'i gadarnhau gan ei fod fwy na thebyg wedi cael ei golli gyda datblygiadau diweddarach. Mae'n debygol bod ychydig neu ddim twf o ganlyniad i effaith y pla.

Nid yw'r castell wedi'i gynnwys o fewn ffin yr AAS, ond dylid cydnabod ei gysylltiad a'i

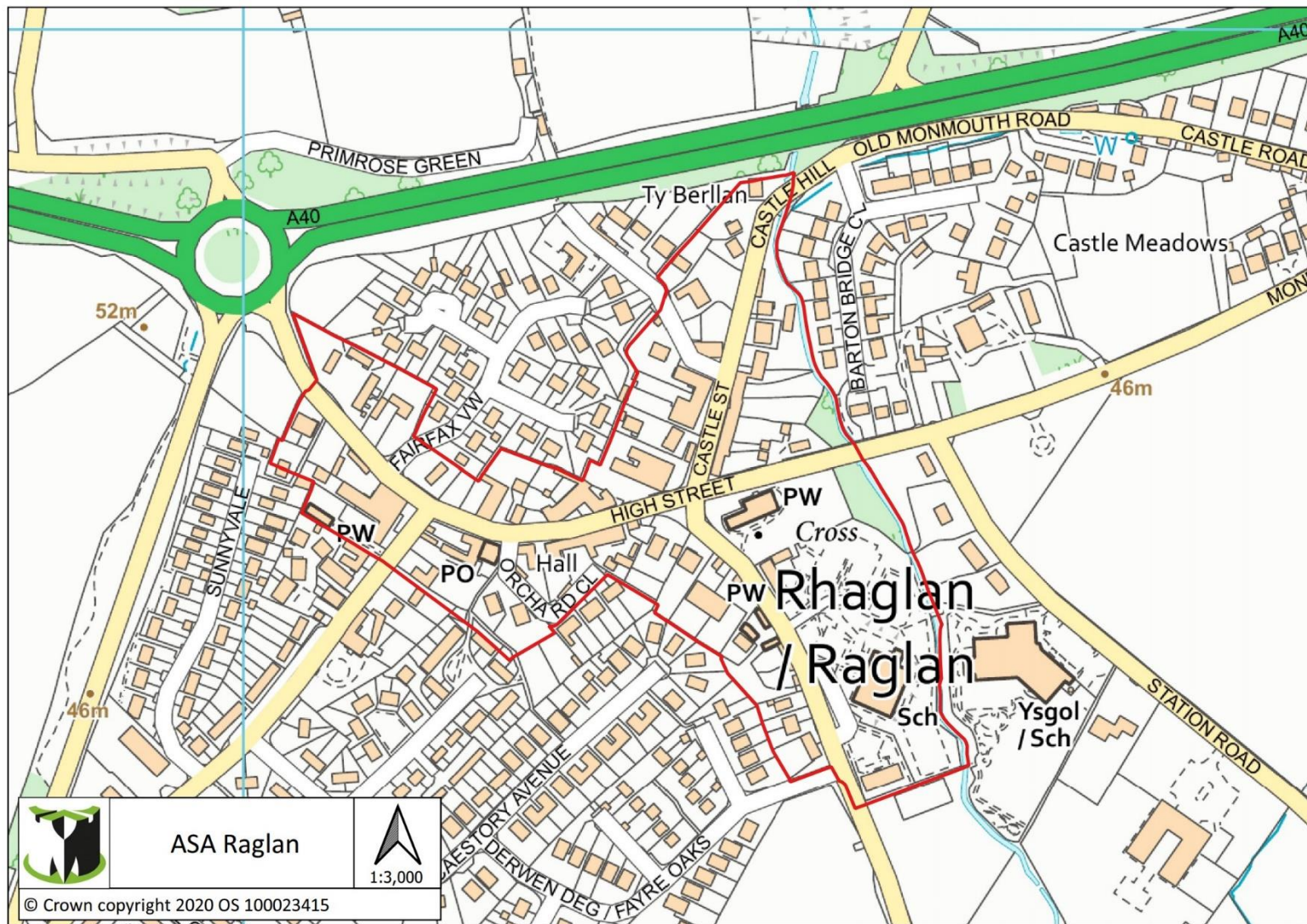

Castell Rhaglan

Olion Croes Marchnad Rhaglan gydag Eglwys Sant Cadog yn y cefndir

ddylanwad cryf dros Raglan fel rhan o arwyddocâd y dref. Newidiwyd y castell yn barhaus hyd at y 17^{eg} ganrif a chynhwysai barc ceirw a thiroedd wedi'u tirlunio'n helaeth.

A.A.S. 8 Ynysgynwraidd

Arwyddocâd:

- Cysylltiad agos â chestyll Grysmwnt a Whitecastle
- Castell amddiffynnol cynnar
- Mynediad i'r afon o'r Castell
- Anheddiad Canoloesol craidd cryno sy'n gysylltiedig â'r castell a'r eglwys

Eglwys St Bridget

Y Rhesymau dros fwy o Botensial Archaeolegol:

Mae'r anheddiad yn Ynysgynwraidd yn dyddio i adeiladu'r Castell a'r Eglwys yn yr 11^{eg} ganrif. Mae'r Castell yn wahanol i Gastell Whitecastle a Chastell y Grysmwnt sy'n gysylltiedig â'r lle, gan iddo gael ei adeiladu ar lwyfan gwastad, graean ar lan afon Monnow. Defnyddiwyd yr afon, y ffos a'r gwrthgloddiau ar gyfer ei amddiffyn. Ailatgyfnerthwyd y Castell yn y 13^{eg} ganrif pan adeiladwyd y llifddor.

Mae'r anheddiad Canoloesol, sydd bellach yn anheddiad amddifad, yn gorwedd i'r gorllewin o'r eglwys a'r castell. Mae'r olion wedi'u hadeiladu o dan ac ar y ddaear, ac mae dau ohonynt yn henebion cofrestredig. Ar ben hynny, darganfuwyd melin gerllaw'r castell, y gellir ei phriodoli i'r cyfnod Ôl-ganoloesol, ond mae'n awgrymu gweithgarwch melino Canoloesol.

Castell Ynysgynwraidd

Delwedd o www.visitwales.com 26/0620

A.A.S. 9 Tyndyrn

Arwyddocâd:

- Abaty Sistersaidd sylweddol, caadle a thirddaliadau, gan gynnwys maenorau, dwy eglwys Ganoloesol
- Mae gwneud gwifrau diwydiannol yn parhau
- Pwysigrwydd tirwedd yn ystod y Mudiad Pictiwresg yn y 18^{fed} ganrif a Thaith Gwy

Golygfa o Dyndyrn

Y Rhesymau dros fwy o Botensial Archaeolegol:

Datblygodd anheddiad Tyndyrn o gwmpas y fynachlog yn y 12^{fed} ganrif. Wedi'i sefydlu yn 1131 gan Walter de Clare, Abaty Tyndyrn yw'r tŷ crefyddol Sistersaidd cyntaf a sefydlwyd yng Nghymru. Adeiladwyd y ffurf gyntaf o bren, ond yn fuan fe'i hailadeiladwyd mewn carreg o fewn caedle yn amgáu'r abaty, y tiroedd a'r adeiladau cwfeiniol. Sefydlwyd 12 o faenorau fel rhan o'r abaty, a chafodd llifddor ei adeiladu i ganiatáu mynediad dros Afon Gwy. At hynny, roedd dros 3,000 o erwau o dir yn cael ei ddefnyddio ar gyfer coetiroedd, tir âr a bugeiliol, a thystiolaeth o bysgodfeydd.

Mae adeilad presennol yr eglwys yn dyddio rhwng 1269 a 1301 ynghyd â'r adeiladau cwfeiniol, roedd yn rhan o raglen ailadeiladu helaeth. Mae'r adeiladau yn nodweddiadol o gynllun Sistersaidd, ac mae'n cynnwys clasau, tai mynachaid a lleyg, ceginau, cabidyldy, ystafell ddydd, ysbyty a llety. Fel tŷ Sistersaidd amlwg, roedd yn cefnogi corodyddion, pensiynwyr lleyg oedd yn byw ar y safle.

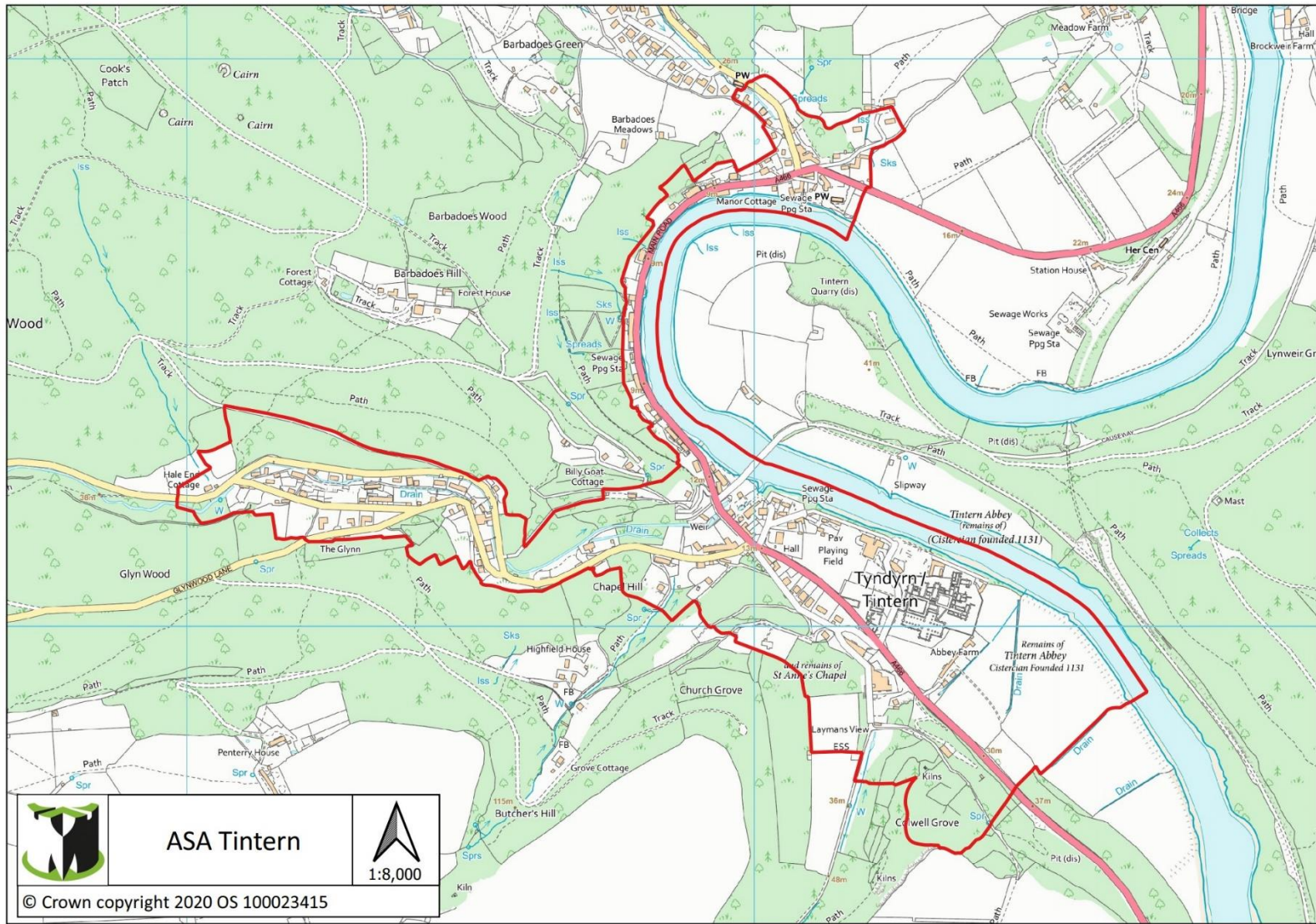
Pont Wireworks, atgof gweladwy o dreftadaeth ddiwydiannol Tyndyrn

Roedd yr abaty hefyd yn berchen ar felinau, gyda melinau pannu a melinau grawn yn cael eu pweru gan yr Angidy; Roedd y dulliau rheoli dŵr yn cynnwys argaeau, cronfeydd dŵr, golchfeydd, coredau, a sianeli dŵr yn cyflenwi'r abaty. Ieirl Penfro (yn ddiweddarach Caerwrangon) oedd stiwardiaid lleyg yr abaty, ac aeth tiroedd ac arian yr abaty iddynt; ar ôl diddymu'r mynachlogydd a'r Ddeddf Uno yn 1536 a 1542,

trosglwyddwyd yr abaty a'i diroedd i deuluoedd Colclough ac yna i deuluoedd Croft.

O fewn Dyffryn Angidy byddai gwaith prosesu metel. Gweithfeydd Gwifrau a Haearn yr Abaty oedd y gwaith gwifrau cyntaf wedi'i bweru ym Mhrydain, a defnyddiodd bres, plwm a chopr. Gyda thwf y Mudiad Pictiwresg yn y 18^{fed} ganrif, daeth yr ardal yn gyrchfan boblogaidd i artistiaid, llenorion a thwristiaid ar Daith Gwy.

Canolbwyntir yr olion o gwmpas yr Abaty a'r adeiladau conventual. Mae olion pellach wedi eu darganfod yn NhyndyrnParva a Dyffryn Angidy.

	ASA Tintern	1:8,000
© Crown copyright 2020 OS 100023415		

A.A.S. 10 Trellech

Arwyddocâd:

- Cerrig o'r Oes Efydd a adwaenir fel Cerrig Harold
- Un o'r trefi Canoloesol mwyaf yn y 13^{eg} ganrif a gynlluniwyd yn y wlad; Credir ei bod yn dyddio o ddechrau'r 13^{eg} ganrif
- Wedi cyflawni statws bwrdeistref, marchnad
- Tystiolaeth o ddiwydiant gwaith haearn

Y Rhesymau dros fwy o Botensial Archaeolegol:

Yn seiliedig ar y darganfyddiadau, gan gynnwys bwyell wedi'i socedu, ac o bosib offer callestr, a'r meini hir, mae'n amlwg bod Trellech yn safle anheddiad cynhanesyddol, a oedd o leiaf yn perthyn i'r Oes Efydd.

Eglwys St Nicolas

Fodd bynnag, mae'r anheddiad yn Ganoloesol yn bennaf. Cafodd ei ymgorffori yn arglwyddiaeth Brynbuga, ac yn debygol o fod wedi'i sefydlu yn y 13^{eg} ganrif gan Richard de Clare, er bod tystiolaeth o anheddiad Canoloesol sy'n rhagflaenu hyn. Mae'r dref gynlluniedig yn weladwy yn y rhwydwaith ffyrdd hanesyddol. Roedd y brif ffordd rhwng y Gogledd a'r De yn rhedeg i'r gorllewin o'r eglwys, gyda changhennau yn mynd tua'r dwyrain a'r gorllewin i ffurfio ffin betryal o amgylch y dref. O ffynonellau dogfennol, gellir deall maint bras y dref; Roedd y dref yn cynnwys lleiniau bwrdeisi, yn 1288 roedd 378 ohonynt, pob un yn hir a chul gyda thŷ a/neu siop yn wynebu'r ffordd. Erbyn y 14^{eg} ganrif roedd y lleiniau hyn wedi gostwng i 113 oherwydd cyrchoedd, aflonyddwch gwleidyddol a'r pla. Fe wnaeth y dref leihau ymhellach yn y 19^{eg} a'r 20^{fed} ganrif gyda niferoedd yr eiddo wedi eu cofnodi fel 29 a 19 yn y drefn honno.

Ffynnon Rinweddol

Mae olion wedi'u darganfod o fewn ffin bresennol yr anheddiad, yn ogystal ag i'r de ar hyd y ffyrdd. Caiff crynodiadau pellach o ddarganfyddiadau eu cofnodi o fewn yr ardal ehangach.

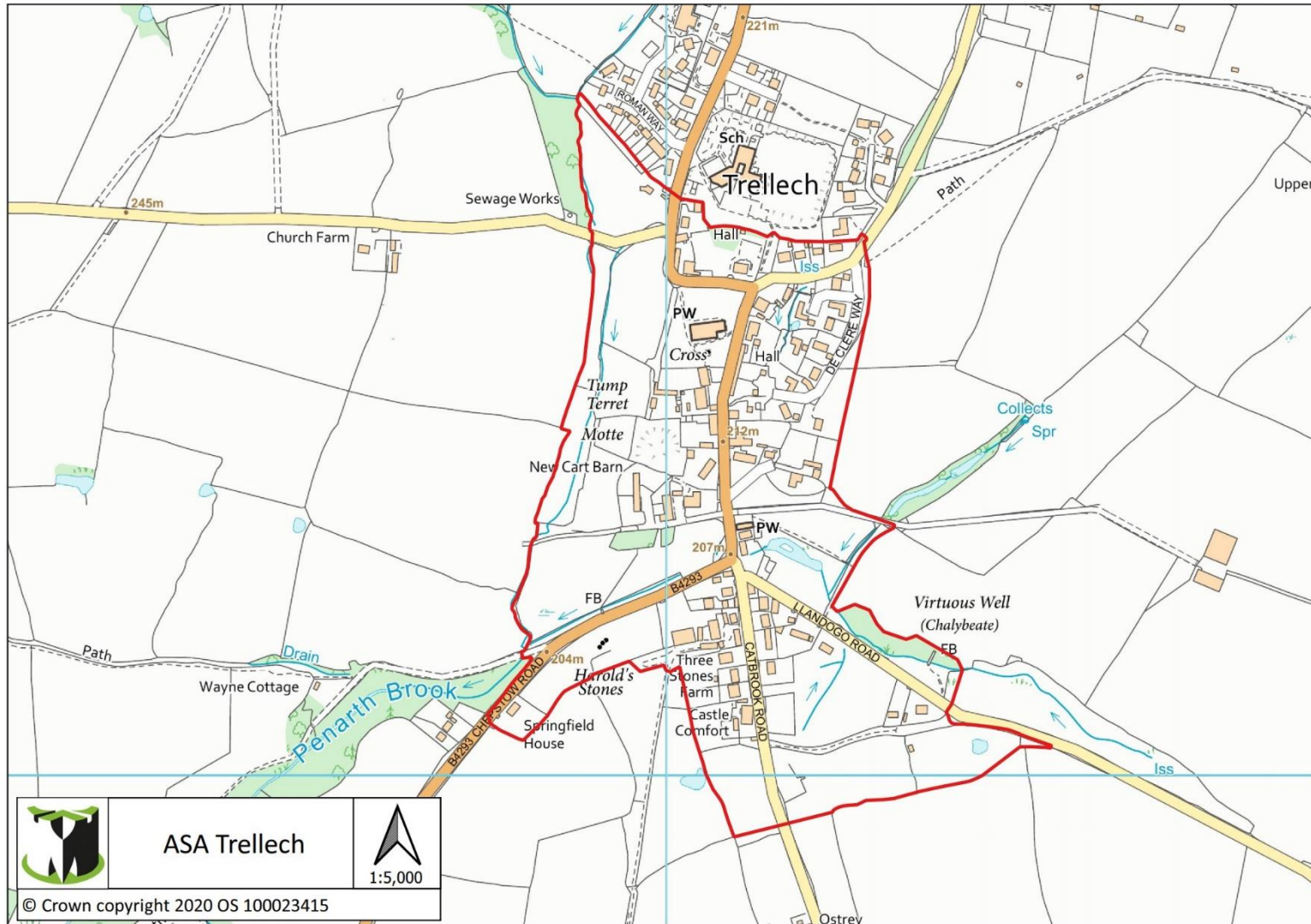
Estyniad o'r AAS:

mae'n cynnwys S.A.M. a thref Ganoloesol. Yn dilyn gwaith academiaidd ac archaeolegol,

mae'n hysbys bod yr anheddiad wedi ymestyn ymhellach i'r de na'r hyn a ddeallwyd yn flaenorol, gan gyfiawnhau ymestyn ffin yr AAS.

Mae'r darganfyddiadau archaeolegol yn cynnwys olion adeiladau cerrig ymhlith nodweddion eraill ar hyd Heol Catbrook a Lôn y Tincer.

Mae natur yr ardal yn ddwrlawn sy'n arwain at ddeunyddiau organig sydd wedi'u cadw'n dda. Ar ben hynny, mae arwyddocâd cysylltiedig ffynhonnau a phistylloedd, a nodwyd am eu pwysigrwydd yn y cyfnod canoloesol am fod ganddynt briodweddau iacháu. Mae'n debyg bod cawg carreg y Ffynnon Rinweddol yn Ganoloesol, gyda gwaith atgyweirio ac adfer amlwg; mae'r olion o gwmpas fwy na thebyg yn Ôl-ganoloesol. Mae cysylltiad agos â'r eglwys a'r anheddiad; mae'r arwyddocâd hefyd yn gorwedd yn y cyfuniad o briodweddau iachaol, ymroddiad sant, yn yr achos hwn y Santes Anne, ac fel safleoedd pererindod.

A.A.S. 11 Brynbuga

Arwyddocád:

- Safle caer Rufeinig Burrium a ddatblygwyd ymhellach
- Tref, castell ac eglwys Ganoloesol
- Anheddiad ôl-ganoloesol

Y Rhesymau dros fwy o Botensial Archaeolegol:

Wedi'i hymgartrefu gyntaf ar hyd gwastadedd dwyreiniol yr afon Wysg ac l'r gorllewin o Nant Olway, mae Brynbuga yn dref gywasgedig gyda chyn lleied o ehangiad â phosibl y tu hwnt i'r ffin hanesyddol. Mae olion gwasgareddig anheddiad cynhanesyddol ar hyd y dyffryn l'r gogledd, a briodolir i'r cyfnod Mesolithig. Mae'r olion yn cynnwys bwyelli caboledig ac offer bychain o gallestr, sy'n awgrymu gweithgarwch dros dro eang ar hyd coridor yr afon.

Eglwys Priordy'r Santes Fair

Adeiladodd y Rhufeiniaid gaer Burrium yn ystod canol y ganrif Gyntaf Oed Crist, gan gynnwys anheddiad sifil gyda chladdedigaethau a seilwaith cysylltiedig, fe'i lleolwyd ar y pwynt amddiffynnol lle'r oedd y ddwy afon, afon Wysg a'r Olway, yn cydgyfarfod. Deellir mai dim ond

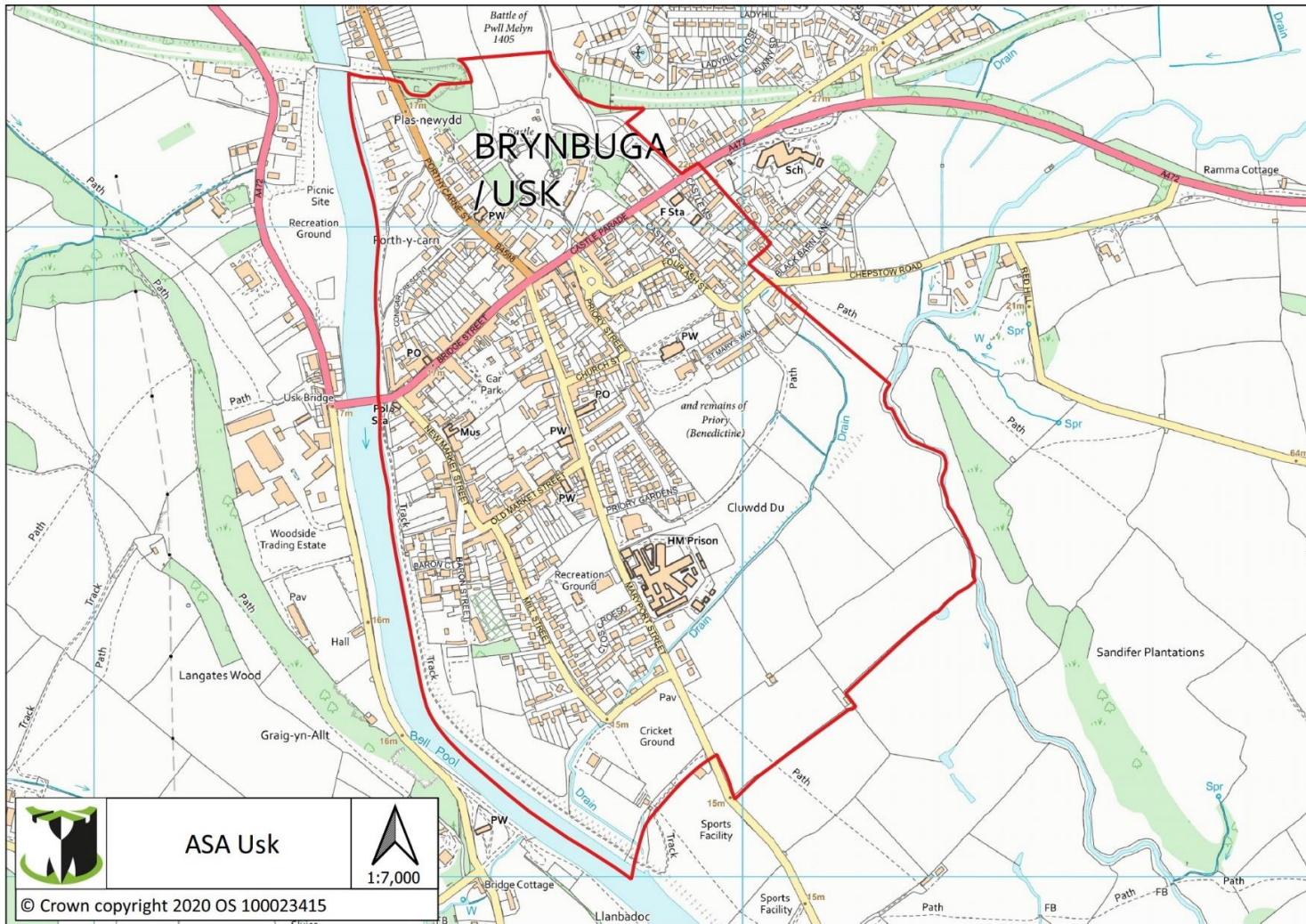

Beili Castell Brynbuga

am oddeutu 20 mlynedd y defnyddid y gaer. Yn ddiweddarach, gadawodd y lleng ac anelu am y gaer yng Nghaerllion, a chafodd Burrium ei hisraddio. Mae darganfyddiadau sy'n ymwneud â'r cyfnod hwn yn cynnwys olion adeiledig, gweddillion dynol a ffwrneisi haearn.

Yn sgîl ffurfio'r castell a'r priordy canoloesol yn y 12^{fed} ganrif, datblygodd Brynbuga rhwng y ddau adeilad allweddol hyn ac fe'i hestynnwyd i'r afon. Roedd y priordy yn sefydliad Benedictaidd ac fe'i ffurfiwyd fel lleiandy, ac amgaeodd ei gyffiniau ardal fawr o dir i'r de o'r datblygiad, sydd bellach yn llawer llai yn dilyn datblygiad yr 20^{fed} ganrif. Mae porthdy presennol y priordy yn strwythur Ôl-ganoloesol cynnar, gyda'r gwreiddiol wedi'i ailadeiladu. Mae'r castell

yn debygol o fod yn gyfoes gyda'r priordy ond cafodd ei ehangu a'i gryfhau am y tair canrif ddilynol.

A.A.S. 12 Whitecastle

Arwyddocâd:

- Castell dechrau'r 11^{eg} ganrif
- Cysylltiad agos â'r Grysmwnt a chestyll Ynysgynwraidd

Y Rhesymau dros fwy o Botensial Archaeolegol:

Roedd Whitecastle yn ganolfan amddiffynnol yn bennaf, nid oes tystiolaeth o anheddiad craidd yn gysylltiedig â chastell yr 11^{eg} ganrif. Fel gyda Chastell y

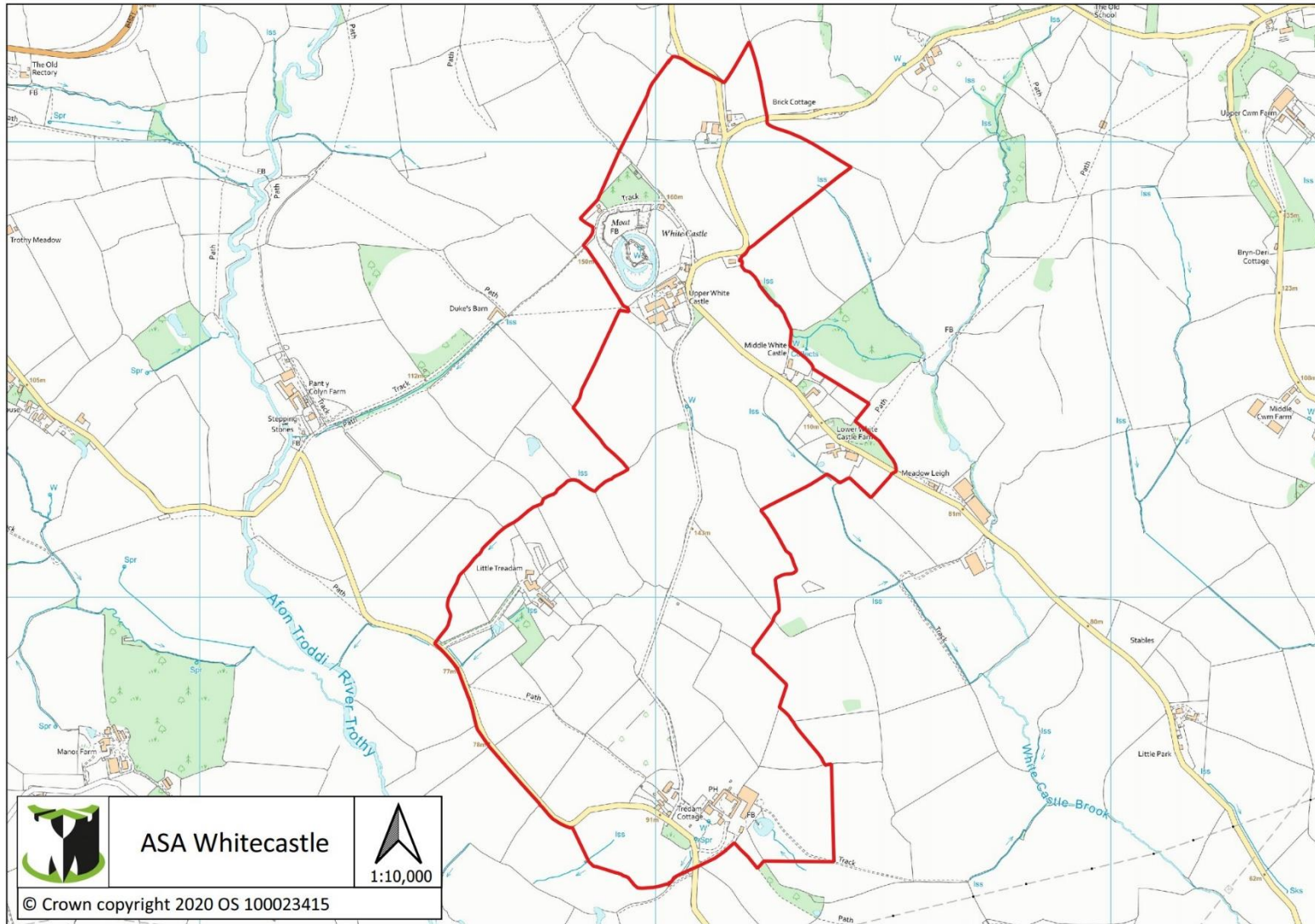

Whitecastle

Delwedd o <http://cadw.gov.wales/copyright/?lang=en>

Grysmwnt, adeiladwyd Whitecastle i gynnal tiriogaeth wedi'i gorchfygu. Dengys tystiolaeth mai strwythur pren a gwaith cloddwaith ydoedd yn wreiddiol, ni ddechreuwyd adeiladu'r castell carreg tan y 12^{fed} ganrif a'i ail-atgyfnerthu yn y 13^{eg} ganrif.

Yn dilyn peidio â defnyddio'r castell, daeth yr ardal yn fwy amaethyddol. Adeiladwyd ffermydd Whitecastle Uchaf ac Isaf yn yr 17^{eg} yn arddull y Dadeni gydag adeiladau allanol cyfoes o'r 17^{eg} ganrif yn dangos gweithgarwch amaethyddol llewyrchus.

Anaerobig: yn gysylltiedig ag organeb neu feinwe, absenoldeb aer neu ocsigen.

Aerobig: yn gysylltiedig ag organeb neu feinwe, mae angen aer neu ocsigen.

Llifwaddod: haenau gwaddodol o dywod a llaid sydd wedi'u dyddodi mewn dŵr, megis afonydd ac aberoedd.

Oes Efydd: cyfnod o gynhanes wedi cychwyn tua 4,000 Cyn Crist gyda darganfod sut i wneud efydd. Cyrhaeddodd y dechneg hon Ewrop erbyn 2,000 Cyn Crist.

Lleiniau bwrdeisi: deiliadaeth tir neu randir mewn anheddiad trefol am rent sefydlog neu wasanaeth gwarcheidiaeth. Stribedi nodweddiadol o dir sy'n hir a chul fel arfer.

Cyfnod Canoloesol: Cyfeiria at y cyfnod ar ôl i'r rheolaeth Rufeinig ddarfod. Mae'r amserlen yn ymestyn o'r cyfnod Eingl-Sacsonaidd (tua 410 Oed Crist), y Normaniaid a Rheol y Tuduriaid yn 1485 Oed Crist.

Cyfnod Mesolithig: rhwng tua 500,000 i 10,000 Cyn Crist, mae'r cyfnod Mesolithig yn un o adrannau cronolegol yr oes gynhanesyddol. Yn ystod y cyfnod hwn, cyflwynwyd anifeiliaid amaethyddiaeth ac anifeiliaid domestig i'r wlad.

Cyfnod Neolithig: rhwng tua 4,500 a 2,300 Cyn Crist, mae'r cyfnod Neolithig yn rhan arall o'r oes gynhanesyddol. Dyma'r dystiolaeth gyntaf o wneud offer gan bobl ac mae'n ymestyn i ddiwedd Oes yr Iâ ym Mhrydain.

Paleoamgylcheddol: Mae'r term hwn yn ymwneud â daeareg, a darganfod deunydd amgylcheddol neu fater o gyfnod daearegol penodol.

Cynhanesyddol: Y cyfnod cyn i hanes gael ei ysgrifennu i lawr. Mae'n cwmpasu'r cyfnod Palaeolithig, y cyfnod Mesolithig, y cyfnod Neolithig, yr Oes Efydd a'r Oes Haearn.

Cyfnod Rhufeinig: Prydain yn cael ei meddiannu a'i rheoli gan y Rhufeiniaid rhwng tua 45-410 Oed Crist.

ATODIAD A

Llyfryddiaeth o Ddeddfwriaeth

Rhestr Gyswilt o Sefydliadau De Cymru

- Deddf yr Amgylchedd Hanesyddol (Cymru) 2016
- Polisi Cynllunio Cymru Argraffiad 10 2018
- Nodyn Cyngor Technegol 24: Yr Amgylchedd Hanesyddol (NCT 24)
- Deddf Henebion ac Ardaloedd Archaeolegol 1979
- Deddf Cynllunio Gwlad a Thref 1990
- Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015
- Cylchlythyr y Swyddfa Gymreig 016/2014: *Y Defnydd o Amodau Cynllunio ar gyfer Rheoli Datblygu*
- Cylchlythyr y Swyddfa Gymreig 24/97: *Gorfodi Rheoli Datblygu: Darpariaethau Deddfwriaethol a Gofynion Gweithdrefnol*
- Llywodraeth Cynulliad Cymru: Cadw: Egwyddorion Cadwraeth 2011
- Cyfres Rheoli Newid:
 - Rheoli Newid yn Safleoedd Treftadaeth y Byd yng Nghymru
 - Rheoli Newid i Addoldai Hanesyddol yng Nghymru
 - Rheoli Newid i Adeiladau Rhestredig yng Nghymru
 - Rheoli Newid i Barciau a Gerddi Hanesyddol Cofrestredig yng Nghymru
 - Rheoli Ardaloedd Cadwraeth yng Nghymru
 - Rheoli Cymeriad Hanesyddol yng Nghymru
 - Rheoli Adeiladau Rhestredig sydd mewn Perygl yng Nghymru
 - Rheoli Rhestri o Asedau Hanesyddol o Ddiddordeb Lleol Arbennig yng Nghymru
 - Rheoli Henebion Cofrestredig yng Nghymru

8 Cysylltiadau â Sefydliadau yn Ne Cymru

8.1 Ar gyfer henebion cofrestredig, adeiladau rhestredig, cofrestr o dirweddau o ddiddordeb hanesyddol eithriadol, cofrestr o barciau a gerddi o ddiddordeb hanesyddol arbennig, a phob ymholiad ynghylch safleoedd sydd â dynodiadau statudol, ymholiadau ynghylch polisi a deddfwriaeth, cysyllter â Cadw:

- Llywodraeth Cymru
Plas Carew
Uned 5/7 Cefn Coed
Parc Nantgarw
Caerdydd
CF15 7QQ
- 0300 0256000
- <https://cadw.gov.wales>
- cadw@gov.wales

8.2 O ran ymholiadau cynllunio Sir Fynwy ynghylch ceisiadau, gan gynnwys Caniatadau Adeiladau Rhestredig a Chaniatadau Ardal Gadwraeth, ardaloedd archaeolegol a chynghorion cyffredinol ar gynllunio , cysyllter â Chyngor Sir Fynwy ar:

- Neuadd y Sir, Y Rhadyr, Brynbuga, NP15 1GA
- Ffôn dyletswydd ar gyfer ymholiadau cynllunio: 01633 644831
- Ffôn yr Adran: 01633 644880
- <https://www.monmouthshire.gov.uk/planning/>
- planning@monmouthshire.gov.uk

8.3 Ar gyfer pob ymholiad cynllunio archaeolegol yn Ne-ddwyrain Cymru, cyn, yn ystod neu ar ôl cynllunio, neu ar gyfer CAH, gan gynnwys ymholiadau ynghylch rheolaeth a chynnwys data, yn ogystal â chyngor ar ardaloedd archaeolegol a pharciau a gerddi cofrestredig, cysyllter, os gweler yn dda, ag YAMG:

- Tŷ Heathfield
Heathfield
Abertawe
SA1 6EL

- 01792 655208
- Gellir cyfeirio ymholiadau cynllunio hefyd i http://www.ggat.org.uk/archplan/arch_planning.html
planning@ggat.org.uk
- Gellir cyfeirio ymholiadau CAH hefyd i <http://www.ggat.org.uk/her/her.html>
her@ggat.org.uk

8.4 Sefydliad Siartredig yr Archaeolegwyr am ymholiadau'n ymwneud â safonau proffesiynol, canllawiau, cyrff cofrestredig ac aelodau siartredig, cysyllter, os gweler yn dda, ar:

- Sefydliad Siartredig yr Archaeolegwyr
Adeilad Power Steele

Neuadd Wessex
Heol Whiteknights,

Earley,
Reading

RG6 6DE
- 0118 9662841
- <https://www.archaeologists.net/>
- admin@archaeologists.net

8.5 Dylid cysylltu â Chyfoeth Naturiol Cymru (CNC) ynglŷn ag unrhyw ymholiadau am dirweddau hanesyddol a LANDMAP, ar:

- Cyfoeth Naturiol Cymru
Canolfan Gofal Cwsmer
Tŷ Cambria
29 Heol Casnewydd
Caerdydd
CF24 0TP
- 0300 0653000
- <https://naturalresources.wales/?lang=en>
- southeastplanning@cyfoethnaturiolcymru.gov.uk

8.6 Mae Comisiwn Brenhinol Henebion Cymru (C.B.H.C.) yn cynnal archif helaeth o gynlluniau, delweddau, ffotograffau o'r awyr a mapiau sy'n ymwneud â threftadaeth archaeolegol a threftadaeth adeiledig Cymru. I gyrchu'r gronfa

ddata ar-lein defnyddier Coflein (www.coflein.gov.uk) i chwilio am safleoedd, gwirio daliadau archifol a gweld delweddau. Am ragor o wybodaeth, cysyllter, os gweler yn dda, â Llyfrgell C.H.C.C. a'r Gwasanaeth Ymholiadau yn:

- C.B.H.C., Ffordd Penglais, Aberystwyth, Ceredigion SY23 3BU
 - 01970 621200
 - www.rcahmw.gov.uk
 - Ar gyfer cronfa ddata ar-lein defnyddier www.coflein.gov.uk
 - nmr.wales@rcahmw.gov.uk